

Geçmişten Bugüne Eleştirel Bir Orta Sınıf Değerlendirmesi

Zerrin Arslan

Dr. Araştırma Görevlisi
Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi, Hatay
E-mail: azerrin@gmail.com, zarслан@mku.edu.tr

Özet: Bu çalışmada, son yıllarda toplumsal tabakalaşma tartışmalarının merkezindeki orta sınıf meselesi ele alınmaktadır. Bu tartışmalar, orta sınıfın kimlerden oluştuğu, kimleri içerdiği ve dışladığı, neler yapıp ettiği ve nasıl düşündüğü vb. etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal sınıflar ve dolayısıyla orta sınıflar, magazinleştirilen yaşam tarzları, boş zaman ver tüketim alışkanlıkları aracılığıyla tanımlanmaya çalışılmaktadır. Oysa toplumsal tabakaları, basit gözlemlerle ve kulaktan dolma bilgilerle, magazin basınından elde edilen verilerle tanımlamak mümkün değildir. Bu tanımlamaları yapanlar ve tartışmalara müdahil olanlar, orta sınıfları eski-yeni, geleneksel-modern, dindar-laik ikiliğinde ele almakta ve bu ikiliklerin gerilimli bir toplumsal konumu işaret ettiğini vurgulamaktadırlar. Türkiye'de 2007'deki Cumhuriyet Mitingleri ile başlayan orta sınıf ve yeni orta sınıf tartışmaları, özellikle Haziran 2013'deki Gezi Direnişi sonrasında yeniden gündeme gelmiştir. Bu çalışmada, toplumsal tabakalaşma ve sınıf yazını; üretim araçları sahipliği ve mülkiyet ilişkileri, artı değer üretimini merkeze alan Markist yaklaşım; meslek, iş ve istihdam biçimi, gelir ve tüketim, toplumsal statü ve saygınlık gibi unsurlar merkeze alan Weberci yaklaşım; ve bunları bir arada kullanan yaklaşımlar kategorileştirilmiştir. Son olarak, Türkiye'deki toplumsal yapı ve sınıf tartışmalarından da yararlanarak, günümüz orta sınıfı tanımlanmıştır. Bu çalışmada, orta sınıf, kuramsal ve kavramsal düzeyde tartışılmış, toplumsal ve kültürel değişim ve dönüşüm dinamiklerinin yanı sıra ekonomik ve politik dinamikleri de dikkate alarak belli tarihsellik içinde konumlandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal tabakalaşma ve sınıflar, orta sınıf, Türkiye'de orta sınıflar, kentli orta sınıflar

A Critical Appraisal of the Middle Class from Past to the Present

Abstract: This study explores the topic of middle class, which occupies a central place in the recent debates on social stratification. These debates focus on questions regarding who the middle class consists of, who are included and excluded, how its members act and think, and so on. In this context, social classes, including the middle class are defined on the basis of popularized life styles, leisure and consumption habits. Social strata, however, cannot be defined through simple observations or hearsay, or data obtained from tabloid press. Those making such definitions and intervene in these debates tend to explore the middle classes on the basis of such dualities as old-new, traditional-modern, or religious-secular; and they emphasize that these dualities reflect a tense social situation. The debates on the middle class in Turkey started particularly with the Cumhuriyet (Republic) Meetings in 2007, and resurfaced in the wake of the June 2013 Gezi Park Resistance. This study classifies the literature on social stratification and class in terms of the Marxist approach, which places the ownership of

Arslan, Z. 2012, "Geçmişten Bugüne Eleştirel Bir Orta Sınıf Değerlendirmesi", *Toplum ve Demokrasi*, Yıl 6, Sayı 13-14, Ocak-Aralık, 2012, s. 55-92.

means of production, relations of property and surplus production; the Weberian approach that emphasizes the elements of occupations, forms of work and employment, income and consumption, social status and prestige; and those approaches combining these two. A definition of the contemporary middle class is produced, finally, relying on the debates on social structure and class in Turkey. In this study, middle class is discussed at the theoretical and conceptual level, attempting to situate in a particular historicity, taking into account the dynamics of social and cultural change and transformation, as well as the economic and political dynamics.

Keywords: *Social stratification and classes, the middle class, the middle classes in Turkey, urban middle classes*

Giriş

Bu çalışmada, son yıllarda Türkiye’de sık sık gündeme gelen ve tartışılan orta sınıf meselesi ele alınmaktadır. Bu tartışmalar, yazılı ve görsel basında ve akademide, orta sınıfın kimlerden oluştuğu, kimleri içerdiği ve dışladığı, neler yapıp ettiği ve nasıl düşündüğü vb. etrafında yoğunlaşmaktadır. Medyada magazinleştirilen ve genelleştirilip kodlanan yaşamlar üzerinden, AVM’lerde her şeyi tüketmeye dayanan yaşam tarzlarına ve boş zaman alışkanlıklarına dayalı gözlemlerden onlar için neyin “in” neyin “out” olduğu kanısına varılabilmektedir. Toplumsal tabakalar, basit gözlemlerle, kulaktan dolma bilgilerle, magazin basınından elde edilen verilerle tanımlanır olmuştur. Toplumsal sınıfları tanımlamada, özellikle yeni orta sınıf tartışmalarında, konut tercihleri, ev döşemesi, yaşam tarzları, giyim-kuşam, yeme-içme, tüketim ve kültürel tüketim, boş zaman ve hobiler temel göstergeleri gibi kullanılarak tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalara müdahil olanlar, tartışmaları eski-yeni, geleneksel-modern, dindar-laik orta sınıf ikiliğinde sürdürmekte ve bu ikiliklerin gerilimli bir toplumsal konumu işaret ettiğini vurgulamaktadırlar. Böylesi karşıtlıklarla ifade edilen orta sınıflar, ne üretim araçları sahipliği ve mülkiyet ilişkileri, ne istihdam biçimi, ne de gelir ile ilişkili olarak tanımlanmaktadır. Aksine, işaret edilen ikiliklere ya da karşıtlıklara rağmen, orta sınıf ekonomik ve politik bir vurgulama ve hatta belli anlamda sosyal özellikler bir tarafta bırakılarak, sadece kültürel özellikler vurgulanarak bir tanımlama yapılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle, orta sınıf ve hatta toplumsal sınıf tartışmaları, ekonomik ve politik gündeme paralel olmaktan çok yazılı ve görsel medyanın gündeme getirdiği olaylar çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, orta sınıf tartışmaları, 2007’deki Cumhuriyet Mitingleri ve Haziran 2013’deki Gezi Direnişi ile medyada gündeme gelmiştir. Bu nedenle, pek çok olgu ve sürecin açıklanması için başvurulan orta sınıf terimi anlamsızlaşmış ya da anlamı belirsizleşmiş; kimi, neye göre, nasıl ve ne anlamda tanımlandığı anlaşılabilir hale gelmiştir. Dolayısıyla, Sosyal bilimler açısından orta sınıfı, kuramsal ve kavramsal düzeyde tartışmak, toplumsal ve kültürel değişim ve dönüşüm dinamiklerinin yanı sıra ekonomik ve politik dinamikleri de dikkate alarak belli tarihsellik içinde yeniden konumlandırmak ve açıklamak son derece önemlidir.

Bugün toplumlar, yaygın olarak Weberci yaklaşıma göre “üst, orta ve alt” tabakalar olarak kategorileştirilirken, sınıflı bir toplumu ve sınıf

çatışmasını işaret eden ve daha çok ekonomik ve politik vurguya sahip Marksist yaklaşımın "burjuvazi, proletarya ve küçük burjuvazi" olarak tanımlamasına da bir itirazı ifade etmektedir. Bu bağlamda, 'orta sınıf' meselesi, 'kentli orta sınıf' ve 'yeni orta sınıf' terimleri ile tartışılmasına rağmen, ekonomik ve politik bir düzeyden çok, yaşam tarzları, boş zaman ve tüketim alışkanlıklarını vurgulayan kültürel bir düzeyden tartışılmaktadır. Oysa ne toplumsal sınıflar ve sınıf çözümlenmeleri ne de 'orta sınıfların kimlerden oluştuğu, yaşam tarzları, boş zaman alışkanlıklarının ne olduğu ve neye göre değiştiği sadece gözlemlerle açıklanabilecek kadar basit bir 'sosyoloji yapma' meselesidir. Aksine, toplumsal sınıfların ya da kesimlerin kimlerden oluştuğu, yaşam tarzları ve boş zaman alışkanlıklarının ne olduğu belli bir tarihsellik içinde, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerce belirlendiği ifade edilmelidir. Bu bağlamda, günümüzde orta sınıfın tek ve homojen bir bütünden ya da sadece eski-yeni, geleneksel-modern, dindar-laik gibi ikili ve karşıt bir yapıya sahip olmadığı; aksine belli özellikleri dikkate alındığında kendi içinde farklı düzeylerde katmanlaştığını ve katmanların da birbirinden ayrıldığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, kentli orta sınıfın, toprak sahipliğini ve tarıma dayalı kırsal istihdam biçimlerini dışarıda bırakarak, istihdam biçimlerine ve mesleklere dayalı olarak tanımlandığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada, tabakalaşma ve sınıf yazını ile Türkiye'deki 'orta sınıf' çalışmaları ve tartışmaları özetlenerek, orta sınıf yazınına bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Toplumsal Tabaka Olarak Orta Sınıf

Toplumsal tabakalaşma ve sınıf kuramlarının kökeni Antik Yunan'a kadar geriye gitse de, modern toplumlardaki yapıya dair yazın aslen Endüstri Devrimi ile şekillenmeye başlamıştır. Bununla birlikte, yeni çalışma ve istihdam biçimleri ile kontrol ve karar mekanizmaları arasında sınırların belirsizleşmesi, toplumsal sınıfları tanımlamayı güçleştirmekle beraber, toplumsal sınıflar başlıca üç yaklaşımla ele alınmaktadır. İlki, modern kapitalist toplumlarda sınıfları, üretim araçları sahipliği, ekonomik artı değer üretimi ve dağıtımı, emeğin sömürsü ve kontrolünü dikkate alan Marksist yaklaşımdır. İkincisi ise, tüketim kalıpları, yaşam standartları ve mülk sahipliğini araçsallaştırarak, sosyal statü ve prestiji dikkate alan Weberci yaklaşımdır. Üçüncü yaklaşım ise, II. Dünya savaşı sonrasındaki yaşanan toplumsal, ekonomik ve politik değişim ve dönüşümü anlamak ve açıklamak için, hem Marksist hem de Weberci yaklaşımları ve kavramları birlikte kullanan yaklaşımlardır.

Toplumsal Tabakalaşmanın ve Sınıfların Klasikleri: Marx ve Weber

Çağdaş toplumsal tabakalaşma ve sınıf kuramları ile sınıf çözümlenmeleri, Marx ve Weber'in toplumsal sınıf ve katmanları açıklayan kuramlarına dayanır.

Marx

Marx, Endüstri Devrimi ile ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve siyasal değişim ve dönüşümü ve aralarındaki ilişkiyi anlamak ve açıklamak için sistematik bir sınıf kuramı oluşturmaya çalışmıştır. Bu da modern zamanların toplumsal yapı ve sınıflar yazınının temelini oluşturmuştur.

Marx, modern kapitalist toplumlarda başat olan toplumsal sınıfları şu şekilde tanımlar:

"Gelir kaynakları, sırasıyla, ücret, kâr ve toprak rantı olan, sırf emek-gücü sahipleri, sermaye sahipleri ve toprak sahipleri, başka bir deyişle ücretli-emekçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri, kapitalist üretim tarzına dayanan modern toplumun üç büyük sınıfını oluşturur" (Marx, 1967: 775).

Marx, bu üç büyük toplumsal sınıfın her zaman tam olarak ayrılmadığını, bunların yanısıra kırdan daha çok kentlerde görülen ve sınıflar arası sınırları silikleştiren orta ve ara tabakaların varlığını belirtir. Ancak, kapitalist üretim tarzının sürekli eğilimi ve gelişme yasası, üretim araçlarını giderek emekten ayırır, dağınık haldeki üretim araçlarını bir araya toplar ve emeği ücretli emeğe, üretim araçlarını sermayeye dönüştürür. Buna ek olarak, feodal toprak sahipliği de kapitalist üretim biçimine uygun toprak sahipliğine dönüşür ve modern kapitalist toplumlarda giderek silikleşir (1967: 775). "Bir sınıfı oluşturan şey nedir?" ve "Ücretli-emekçileri, kapitalistleri ve büyük toprak sahiplerini, üç büyük toplumsal sınıf haline getiren şey nedir?" sorularını, birbiri ile ilişkilendirerek yanıtlayan Marx, ilk bakışta 'sınıf'ı oluşturan şeyin "gelirlerin ve gelir kaynaklarının özdeşliği" olduğunu belirtir (1967: 776). Ancak, gelir ve gelir kaynağına bakarak tanımlanan kesimler, bir sınıfı değil, ancak bir tabaka, sonsuz sayıda çıkar ya da statü gruplarını tanımlar. Bu anlamda Marx, bu üç toplumsal sınıfı, orta ya da ara tabakadan ayırır ve bu toplumsal grubu bir "sınıf" (*class*) olarak değil, bir "tabaka" (*strata*)¹ olarak adlandırır.

Marx'a göre, kapitalist toplumlarda üretim araçlarının, yani sermayenin, sahibi burjuvazi, ücretli-emekçilerden oluşan proletarya ve toprak sahiplerinden oluşan üç büyük sınıf varsa da, sınıf kuramı ve çözümlemesi, burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıf mücadelesine dayanır. Bu bağlamda, Marx toplumsal sınıfları, sınıf mücadelesinin ekonomi-politik temelini açıklamak için üretim araçları sahipliği, artı değer üretimi ve dağıtımını, emeğin sömürsü ve kontrolü aracılığıyla tanımlar. 'Kapitalist/burjuvazi' ve 'proletarya/işçi sınıfı'na ek olarak tanımladığı 'küçük burjuvazi', bir ara tabaka olarak ilgili yazındaki 'geleneksel' orta sınıfı

¹ Burada özellikle Marx'ın toplumsal yapıya dair tespitlerinde "sınıf" ve "tabaka" kavramlarını kullandığı belirtilmelidir. Ancak orta sınıf'ı bir ara tabaka olarak görmesi, orta tabakaların, çıkarlarının nerede olduğuna karar vererek sınıf mücadelesinde alacakları pozisyonun ve yerin ne olacağına dair bir yer olmamasından kaynaklanır.

oluşturur. Küçük burjuvazi, kendi hesabına çalışan esnaf ve zanaatkarlar ile serbest çalışan avukat, doktor, eczacı, mühendis, muhasebeci, sanatçı ve devlet memurlarını kapsar (Marx, 1967: 887). Günümüzde ise orta sınıf, ticaret erbabını, dükkân ve rant sahiplerini, zanaatçıları ve köylüleri kapsar (Wacquant, 1991: 40). Modern toplumlarda küçük burjuvazi ya da orta sınıf için Marx'ın öngörüsü, tıpkı feodal dönemdeki toprak sahipliği gibi, zaman içinde zayıflayacak ve sınıf yapısı içindeki varlığını kaybedecektir (Gilbert, 2003: 3-7)². Bir başka ifadeyle, orta sınıf 'eninde sonunda' kapitalist sınıf yapısındaki yerini ya kapitalistleşerek - ki bu teorik olarak mümkün olmakla birlikte pratikte neredeyse imkansızdır - ya da proleterleşerek kaybedeceğinden, Marx'ın kuramında yer almaz (Öngen, 1994: 63-64).

Marksist kuram, toplumsal sınıfların oluşumunu artı değerın dağıtımı ilişkisi ile de açıklar. Bu anlamda, temel toplumsal sınıflar olan burjuvazi ve işçi sınıfı artı değerın birincil dağıtım ve paylaşım ilişkisi sonucu ortaya çıkarken, orta sınıflar ikincil dağıtım ve paylaşım ilişkisi sonucu ortaya çıkar. Yani, herhangi bir toplumda artı değerın üretimi ve sahipliği olan birincil paylaşım ilişkisini, artı değerın piyasa içinde olduğu kadar piyasa dışındaki mekanizmalarla tekrar paylaşımı ya da transferi ikincil paylaşım ilişkisini tanımlar. Böylece, artı değeri üretenler işçi sınıfını, artı değere el koyanlar burjuvaziyi oluştururken, artı değerın piyasa içi ya da dışı mekanizmalarla el değiştirmesi ya da transferinde rol alanlar da orta sınıfları oluşturur (Boratav, 1995b: 7-24). Kısacası, Marx'ın kapitalist toplum yapısında, üzerinde durduğu, kuramına ve çözümlemesine dahil ettiği temel sınıflar, burjuvazi ve proletaryadır.

Weber

Weber de, tıpkı Marx gibi, kapitalizmin kökenleri, ideolojinin önemi ve rolü, toplumsal yapı ile ekonomik süreçler arasındaki ilişki ile ilgilenir. Kavramsal netlik ve öznel vurgular içeren farklı sonuçlara ulaşan Weber, Marx'ın çalışmalarının avantajını kullanır (Gilbert, 2003: 7) ve tabakalaşma yazınına, gündelik yaşam, tüketim, yaşam tarzı, sosyal statü ve saygınlık ile ilişkili bir kuramla eklemlenir.

Weber, 'sınıf', bireylerin ekonomik konumları ve güçlerine bağlı nesnel ölçütlerle kurulan aidiyetle ilişkili toplumsal gruplar olarak tanımlar ve pazar ilişkileri ve günlük faaliyetler içinde tanımladığı 'sınıf' ve 'statü' terimlerinden yararlanarak açıklar. Weber'in pazar ilişkileri, sosyal statü ve saygınlık,

² Marx'ın orta sınıfa dair bu öngörüsü hem Marxist hem de Marxist olmayan yazarlarca kabul edilir. Ancak, Marx'ın ölümünden (1883) sonra, Karl Kautsky (1854-1938) tarafından 'Kapital IV: Artı Değer Kuramı' (*Theorien über den Mehrwert [Theories of Surplus Value, 1905-1910]*) adlı ile derlenen ve 'A History of Economic Theories' (1952) olarak İngilizceleştirilen elyazmalarında orta sınıfın giderek büyümesinin politik olarak önemini vurgular (1969: 573). Ancak, ilgili yazında Marx'ın orta sınıfın büyümesine dair yazdıklarına pek değinilmemektedir. Daha derin bir tartışmaya yer verilmemiştir.

yaşam tarzı ve yaşam şansı temelinde sosyal, ekonomik, politik ve kültürel boyutları da işaret eden tanımlaması Marx'ın sınıf tanımından daha esnek bir kullanımdır. Weber, temel toplumsal sınıfları, 'mülk sahibi' ve 'ticari erbabı sosyal sınıflar' olarak ayırırken, bu sınıfların arasındakileri 'orta sınıflar' olarak tanımlar (Weber, 1978: 302). Böylece, orta sınıflar, girişimciler, köylüler, çiftçiler, zanaatçılar, memurlar, büro çalışanları, serbest çalışan profesyoneller, ticaret erbabı olmayan emekçilerden oluşur ve edindikleri mülk ve becerilerle yaşamlarını sürdürürler (1978: 303-304). Bunlara ek olarak Weber'in sadece bir sosyal aidiyet olarak tanımladığı sosyal sınıflar: a) bir bütün olarak işçi sınıfını, b) küçük burjuvaziyi, c) mülksüz entelektüelleri ve teknisyenler, çeşitli beyaz yakalılar ve memurları kapsayan uzmanları ve son olarak da d) mülkleri ve eğitimleri nedeniyle imtiyazlı olan grupları kapsamaktadır. Weber sosyal sınıfların yukarı doğru hareketliliği, daha üst sosyal statü ve toplumsal saygınlığa (*prestige*) doğru ilerleme olanağını ve imtiyazlı olan grupların paranın gücü ile her şeye sahip olabileceğini öngörür (Weber, 1978: 305).

Weber, nesnel ve ölçülebilir ekonomik ölçütlerle değil, toplumsal saygınlık gibi öznel fenomenlere dayalı statü ve statü gruplarına da önem verir. *Toplumsal saygınlık* yaşam tarzı, örgün eğitim süresi, miras ya da meslek gibi göstergelere dayalıdır. Buna bağlı olarak *statü grupları* da 'yaşam tarzları, tatil alışkanlıkları, ya da meslek grupları' ya da 'karizma, erdem ya da asalet' gibi nedenlerle belli bir grubun yaftalamasını işaret eder (Weber, 1978: 306). *Statü*'yü ise, ekonomik bir konumu değil, toplumsal saygınlık gibi öznel algıyla ilişkilendirerek tanımlar. Weber'e göre, aynı sınıfa ait bireyler zayıf bir sınıfsal kimliği paylaşırken, aynı statüye sahip bireyler, belli bir topluluğa ait bireyler gibi aynı yaşam tarzlarını ve tüketim alışkanlıklarını paylaşırlar ki bu paylaşım sınıf kimliğinden çok daha güçlü bir aidiyettir. Bu bağlamda, Weber'in orta sınıfı, ticaretle uğraşanları, küçük toprak sahibi ve topraksız köylüleri, zanaatkarları, kamu ve özel sektörde çalışan memurları, mülk sahiplerini ve ticari sınıflar için yetişmiş elemanları kapsar (Weber, 1978: 303-306).

Bu anlamda, statü grupları siyasi iktidar ve ekonomik fırsatlarla ilgili olsa da piyasa ile bütünleşmiş ticaret erbabından çok mülk sahiplerince ortaya koyulurlar (Weber, 1978: 306-307). Bu gruplar, gelir ve meslekler nedeniyle zengin, fakir, eğitilmiş, eğitimsiz statü grupları olarak kendilerine özgü bir yaşam tarzı oluşturur ve kendilerini diğerlerinden ayırırlar. Yüksek statü grupları, ahlaki yargı ve değerleri de içeren piyasa ve tüketim kurallarına göre kendi yaşam tarzlarını sembolize eden malları edinmeye çalışır ve kendini diğerlerinden ayırır (Weber, 1978: 926-939). Kısacası, Weber sınıfları mal üretimi ve edinimi ile tanımlarken, statü gruplarını belli bir yaşam tarzını işaret eden malların *tüketimi* ile tanımlanır (vurgu orijinal, Weber, 1978: 937).

Marksist ve Weberci yaklaşımları karşılaştırsak; Weber'in sınıfı tüm toplumsal kesimleri içeren, sosyal aidiyet, benzer davranış biçimleri ve alışkanlıkların belirlediği bir kategori iken, Marx'ın sınıfı sosyal aidiyet, benzer

davranış biçimleri ve alışkanlıkların belirlediği bir kategori değildir. Yine, yukarıya doğru bir sosyal hareketliliği öngören Weber'in aksine, Marx neredeyse sadece küçük burjuvazinin proleterleşmesine işaret ederek, aşağıya doğru bir hareketliliği öngörür. Bununla birlikte, Weber'in toplumsal statü ve saygınlık ile tanımladığı sosyal gruplar, Marx'ın tanımladığı toplumsal sınıfları değil, gelir ile ilişkili tanımlamasına itiraz ettiği sosyal gruplar ile benzeşmektedir. Özetlersek, Marx ve Weber, günümüz tartışmalarında "geleneksel" ya da "eski" orta sınıf olarak adlandırılan toplumsal tabakayı işaret etmektedirler.

Marx ve Weber'den Sonra Orta Sınıf

II. Dünya Savaşı sonrasında teknolojik gelişmelerin sonucu iş ve istihdam biçimleri değişmeye başlamış olup, 1980'lerden itibaren tüm dünyada, öncelikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de, neo-liberal politikaların uygulanmaya başlamasıyla toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıda önemli değişim ve dönüşüme neden olmaktadır. Yeni iş bölümü ve çalışma yaşamındaki değişikliklerle yeni kapitalizme geçilmesine rağmen, sınıf yazını hala Marx ve Weber'in etkisindedir. Ancak, toplumsal sınıfları, farklı sosyal, ekonomik, kültürel ve mesleki ölçütler geliştirilmeye ve bunlara göre çözümlenmeye yapılmakta ve yeni kuram ve kavramlarla farklı öneriler tartışılmaktadır. Bunlar, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik etkenler ve yapılar ile bireyin, yani aktörün/ajanın, kendi algısı ve kendini konumlandırmasını da dikkate alan öznel yaklaşımlardır. Günümüzde toplumsal sınıflar çok boyutlu bir matris olarak düşünülürken, Marksist yaklaşım, çözümlenmelerinde mesleki şemadaki değişiklikleri ve yeni meslekleri dikkate alarak hala 'sınıf' kavramını kullanır. Bu bağlamda, günümüzün 'sınıf' tanımı da 'mülk, meslek, yetki, eğitim ve saygınlık' gibi nesnel ve öznel etkenlerce belirlenmektedir (Wacquant, 1991: 47).

Toplumsal sınıfların, yaşam tarzları, tüketim kalıpları, boş zaman alışkanlıkları ve kültürel farklar ile açıklanması bu döneme denk gelmektedir. Kitlesel iletişim araçları, moda ve popüler eğilimler, yaşam tarzları, pratikler, alışkanlıklar ve uğraşları ve hatta belli mesleklere sahip olanların yaşam tarzlarını tüm dünyaya yaymaktadır. Böylelikle, hem ekonomik hem de toplumsal ve kültürel küreselleşme dünyanın her yerini toplumsal, kültürel ve ekonomik olarak etkilenmektedir. Bu etkiyi dikkate alınan sınıf çözümlenmelerinin ortak özelliği, Weber'in bir statü grubu olarak adlandırdığı ve belli anlamda 'mesleğe dayalı' bir kategorileştirmeyi işaret etmesidir. Bu kategorileştirmede, üst-meslek gruplarındaki genişleme ile ortaya çıkan sosyal grup, 'yeni orta sınıf' olarak adlandırılır (Crompton, 1996: 89). Böylece, daha önce tabakalaşma ve sınıf çözümlenmelerinin pek konusu olmayan orta sınıf sosyal bilimcilerin ilgisini çekmeye başlamıştır.

1980'lerin sonuna gelindiğinde, 'meslek'i, toplumsal sınıfları belirleyen temel ölçüt olarak alan (Crompton, 1996: ix-x) çalışmalar üç grupta incelenir: 1) geniş veri setleriyle kuramsal ve ilişkisel düzeyde makro analizler yapan

yaklaşımlar (örneğin, Goldthorpe ve Wright'ın çalışmaları), 2) Sınıf formasyonuna sosyo-tarihsel yaklaşım (Lash ve Urry, 1987; McNall, Levine ve Boulder, 1991), ve 3) tüketim sosyolojisinin gelişmesi ve günümüz toplumlarını karakterize ettiği düşünülen tüketimle ilişkili olarak sınıfın *kültürel* inşası ve yeniden inşasına yönelik yaklaşım (Butler & Savage, 2003; Crompton, 1996; Savage, 1995; Savage & Butler, 2003; Urry, 1973; Warde & Tomlinson, 2003; Wynne, 1998). Hatta meslek, endüstriyel toplumlarda maddi ve sosyal tüm tabakalaşma yazınında 'mükemmel' bir araçtır (Crompton, 1996: 13). Bu nedenle, günümüzde 'sınıf yapısı' ve 'meslek yapısı' eşanlamlı ve birbirinin yerine kullanılmaktadır (Crompton, 1996: 77).

Yeni kapitalizmde, makine ve bilgisayara dayalı üretim ve dağıtım sistemleri, 'esnek üretim' ve 'üretim desantralizasyonu', iş ve istihdam biçimleri değişmiş ve işçi sınıfı ile maaşlı kesimler arasındaki sınırlar belirsizleşmiştir. Ancak, yeni ortaya çıkan ücretli emekçi kesimler, yeni küçük burjuvazi, çatışmalı sınıflar, yeni orta sınıflar, yeni işçi sınıfı ve servis sınıfı gibi önceki dönemin başat iş ve istihdam biçimleri referans alınarak tanımlanır. Ara sınıfların ortaya çıkması ve onları tanımlama çabasının "sosyal bilimlerde, ileri endüstri toplumlarında tekerleği yeniden keşfetmenin yarattığı heyecandan çok daha ciddi heyecan yarattığı" (Ross, 1978: 163) vurgulanmaktadır. Benzer bir heyecan, 1980 sonrasında üst düzey profesyonel yöneticilik, bankacılık ve finans sektörü ile birlikte alt düzey servis sektöründeki mesleklerin ortaya çıkmasıyla Türkiye'de de görülmüş ve 'eski-yeni orta sınıf' tartışmalarına yansımıştır. Aşağıdaki bölümde, son 60-70 yıllık orta sınıf yazını özetlenmiştir.

Beyaz Yakalılar vs Mavi Yakalılar

Beyaz yakalılar, ücretli çalışanlar arasında kol emeği ile çalışmayanları, kol emeği ile rutin işleri yapan mavi yakalı işçilerden ayırmak için kullanılmaktadır. Mavi yakalılar, sanayi, maden, inşaat, demiryolu vb. alanlarda çalışanları nitelerken, beyaz yakalılar kamu, özel ya da servis sektöründe maaşlı memur ve çalışanları nitelemektedir. Beyaz yakalılar, mavi yakalılar dışında kalan tüm maaşlı kesimi kapsar ve yeni toplumsal iş bölümünde üç ayrı sınıfsal konumda tanımlanabilir: sermaye birikiminde karar alma sürecine katılan yüksek maaşlı yönetici profesyoneller; üst düzey yöneticiler ile işçi sınıfı arasındaki daha düşük maaşlı orta kademedeki yönetici ve idareciler; ve işin belirlenmesi ya da yapılmasına dair herhangi bir karar alma aşamasında yetkisi olmayan ve işçi sınıfından daha az kazanan ofis çalışanları. Mills (1951), yeni mesleki pozisyonlarda çalışanlar yönetici, doktor, mühendis, -avukatları da içeren- maaşlı profesyonelleri, satış elemanları ve ofis çalışanları niteleyen beyaz yakalı terimini, eski Amerikan orta sınıfından ayırmak için kullanır. Amerikan toplumu için 'eski orta sınıf', çiftçiler, serbest çalışan doktor, eczacı gibi sağlık profesyonelleri ve bürokratlardan oluşur. Mills'e göre, "yeni orta sınıf [...], beyaz yakalı dünyasına asılıdır" (Mills, 1951: ix-xiv). Bununla birlikte beyaz yakalı

meslekler, güler yüzlülük ve kibarlık gibi kişilik özellikleri gerektirdiğinden, çalışanların koşullarına ve yaşam tarzına yansiyarak statüye bağlı saygınlığın kaynağı olur (Mills, 1951: 63-71). Bazı yazarlar, kamu ve özel sektördeki memurları beyaz yakalı olarak ele alır (Lederer ve Marschak (1995: 58-62). Servis sektöründe eğitilmiş profesyonellerce kurulan şirketlerdeki "orta sınıf meslekler" olarak adlandırılan mesleki konumlar (Breen & Rotman, 1995) beyaz yakalıların, eski orta sınıfın genişlemesi olarak görülebileceğini işaret eder. Hukuk, mühendislik, planlama, teknoloji, iletişim, bilgisayar, medya ve reklam alanlarındaki firmalar tipik beyaz yakalı meslekler; satış ve kasa elemanları, mühendislik, eğitim, bilim ve teknoloji, sağlık ve kişisel bakım sektörü çalışanları, yöneticiler, işletme ve yönetim elemanları da son meslek şemasındaki beyaz yakalılardır (Mills, 1951).

Meslek Temelli Amerikan Yaklaşımı

Meslek temelli Amerikan yaklaşımı, meslek yapısı sistemini sınıf yapısı olarak ele alır ve "aslında topluluk yapısına her yaklaşım yapının temel işlevleriyle ilişkilidir" (Duncan & Reiss, 1956: 15). Bu yaklaşımda, mesleki yapı ve sosyal hareketlilik, babanın sosyo-ekonomik statüsü (SES), babanın eğitimi, Amerikan toplumundaki evlilik statüsü ve ırk gibi aile geçmişini içeren değişkenlerine göre analiz edildi (Blau & Duncan, 1967; Pfautzi & Duncan, 1950). Amerikan meslek yapısını tanımlamada, *meslek, gelir, refah, kişisel saygınlık, ilişki, sosyalizasyon, güç, sınıf bilinci* ve *sosyal hareketlilikten* oluşan dokuz değişken kullanılmıştır. Bu değişkenlere göre, Amerikan meslek yapısı altı kategoriye ayrılmıştır: Kapitalist sınıf (yatırımcılar, mirasçılar ve yöneticiler); üst orta sınıf (üst düzey yöneticiler, profesyoneller, orta büyüklükte iş sahipleri); orta sınıf (alt düzey yöneticiler, yarı-profesyoneller, zanaatkarlar, ustabaşılar, satış temsilcileri); işçi sınıfı (düşük beceri gerektiren işlerde kol emeği ile yapılan işlerde, yazı işleri ve satış işlerinde çalışanlar); çalışan yoksullar (en düşük ücretli işlerde kol emeği ile çalışanlar, perakende ve servis işlerinde çalışanlar); ve alt sınıf (işsizler ya da part-time işlerde kol emeği ile çalışanlar, kamu yardımı alanlar) (Gilbert, 2003: 11-14). Gelir ve meslek gibi nesnel ölçütlere göre Amerikalıların yaklaşık % 45'i orta sınıftır (Gilbert, 2003). Bununla birlikte, Amerikan toplumsal tabakalaşma yazınında toplumsal sınıflar, yıllık gelir ya da varlıklar, sosyal statü ve siyasal iktidara yakınlık gibi farklılıklara dayalı olarak tanımlanır (Boratav, 1995b: 8). Bütün bunlar dikkate alındığında, günümüzde, "kendi tanımlamaları ve algıları gibi öznel sınıf tanımlamalarına göre, Amerikalıların çoğu kendilerini orta sınıf olarak konumlandırır (Devine, 2005).

Yeni Küçük Burjuvazi

Küçük burjuvazi, kendi hesabına çalışan, işçi çalıştırmayan esnaf ve zanaatkarları, küçük bütçeli girişimcileri ve onların aile bireylerini kapsayan toplumsal kesimi ifade eder (Breen & Rottman, 1995: 87). Yeni küçük

burjuvazi ise, ticaret, banka, ofis ve servis çalışanları gibi üretken olmayan ücretlileri, beyaz yakalılar ve servis sektörü çalışanlarını kapsar (Poulantzas, 1977). Toplumsal sınıf yapısında burjuvazi ve işçi sınıfını temel alarak yapılan yeni gruplandırmaların bir kısmını, Weberci anlamda "iktidar" ve "otorite"yi deneyimlemeleri bakımından, burjuvaziye, diğerlerini de işçi sınıfına dahil eden bir eğilim vardır (Poulantzas, 1979: 193-197). Üçüncü bir güç olarak bu gruplar orta sınıf olarak adlandırılır. Bu yeni grupların kavramsallaştırılması, burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki sınıf mücadelesini çözmeyi hedefler. Toplumsal sınıflar ve sınıf mücadelesi artık yoktur ve kendinde sınıf (*class itself*) terimini kullanmak gereksiz hale gelir (Poulantzas, 1979: 197).

Poulantzas yeni ücretli grupları 'yeni küçük burjuvazi' olarak adlandırırken, "onlar, küçük üretici ve mülk sahipleri, bağımsız zanaatkarlar ve tüccarlardan oluşan geleneksel küçük burjuvazi ile birlikte, bir ve aynı olan küçük burjuvaziye aittirler" (Poulantzas, 1979: 204). Yeni küçük burjuvazi, yenice ortaya çıkmış mesleki pozisyonlarda çalışan teknisyen ve mühendisleri ifade eder (Poulantzas, 1979: 83). Yeni küçük burjuvazi, alt seviyedeki işçileri gözleme, kontrol ve idare etme yetkisine ve yeni kapitalizm düzenlemeleri altında orta düzey işçilerden daha iyi maaşa sahiptir. Onlar, ne kapitalist ya da proletarya ne de küçük burjuvadır (Ross, 1978). Aksine, kapitalistin proletarya üzerindeki gücünü/iktidarını denetlemekle yetkilendirilmiştir. İşteki gözetleme rolleri nedeniyle, küçük burjuvaziden farklıdır ve 'yeni küçük burjuvazi' ya da 'yeni maaşlı küçük burjuvazi' olarak ifade edilir.

Poulantzas (1977, 1979), Marx'tan esinlenerek, sınıf konumlarını kavramlaştırmak için, 'üretken ve üretken olmayan emek' ve 'kol ve kafa emeği' ayrımı yapar. Üretken emek, *maddi* malların üretiminde doğrudan artı değer üretirken, üretken olmayan emek bunu yapmaz (orijinal vurgu, Burris, 1999: 311 ve 1989, 1995). Üretken olmayan emek olarak servis çalışanlarını, devlet ve ticari işlerde çalışanları işçi sınıfından dışlar ve bu sektörlerdeki ücretlileri 'yeni küçük burjuvazi'nin bir parçası olarak düşünür. Kol ve kafa emeği ayrımını ise, sömürünün başat biçiminin yeniden üretimini korumak için sınıfın siyasal ve ideolojik belirleyenleri olarak kullanır. Yeniden üretim, kapitalist girişimcilikte idare ve yetki ilişkilerinin içinden başarılıdır. Yaptıkları iş zihin emeği olarak düşünülen maaşlı yöneticiler ve idareciler, üretken emek ile olan bağlantılarına rağmen, işçi sınıfı ile antagonistik bir ilişki üstlenirler. Bununla birlikte, maaşlı yöneticiler ve idareciler, işçi sınıfı üzerindeki tahakkümü güçlendirirler ve böylece yeni küçük burjuvazi olarak yaftalanırlar. Kol ve zihin emeği arasındaki ayrım, işçi sınıfı üzerinde uygulanan tabiiyeti netleştirir ve yeniden üretir. Sonuçta, profesyoneller, teknisyenler ve diğer zihin işçileri, işçi sınıfı dışlanır ve yeni küçük burjuvazinin bir parçası haline gelir (Poulantzas, 1977, 1979). Üretken olmayan zihin emeğini ifade eden çağdaş yeni küçük burjuvazi, küçük dükkan sahipleri, esnaf, serbest çalışan profesyoneller, küçük ve orta büyüklükteki girişimciler, servis sektöründeki ücretli işçiler, devlet ve ticaret işçileri, yöneticiler, idareciler, profesyoneller ve teknisyenlerden oluşur.

Çelişkili Sınıf Konumları

Marksist sınıf yaklaşımını benimseyen Wright (1976, 1978, 1985, 1989, 2002), 'çelişkili sınıf konumları' kuramını, Poulantzas'ın yeni küçük burjuvazi kuramına karşı geliştirir. Wright sınıfı, ekonomik ilişkilerin *teknik* organizasyonundan çok *sosyal* organizasyonuna ve *dereceli (gradational)* bir tanımlamadan çok *ilişkisel (relational)* bir kavram olarak ele alır. Bununla birlikte, sınıflar, *değişimin* değil, *üretimin* sosyal ilişkileri aracılığıyla tanımlanır (original vurgu, Burris, 1999: 313). Wright'ın ekonomik modelinde sınıf konumları yatırım ve kaynak kullanımı üzerindeki kontrole, fiziki üretim araçlarına ve emeğe göre tanımlanır. Wright'ın kuramında, yatırım ve kaynak kullanımı ve fiziki üretim araçları üzerindeki kontrolü, "reel ekonomik sahiplik" (*real economic ownership*) ilişkilerini ifade ederken, emeğin kontrolü "mülkiyet" (*possession*) ekonomik ilişkisini ifade eder (Burris, 1999: 313). Wright'a göre kutuplaşmış ve antagonistik ilişkilerde kapitalist sınıf başat konumdayken emek tahakküm altındadır. Bu da sermaye ve emek arasındaki temel sınıf farkını şekillendirir. Ek olarak, üçüncü bir sınıf olarak geleneksel küçük burjuvazinin konumu, reel ekonomik sahiplik ve diğer işçilerin emeği üzerindeki kontrolünü değil, fiziki üretim araçlarının kontrolünü kapsar.

Wright, "çelişkili sınıf konumları" olarak adlandırdığı üç "ara" (*between*) sınıf konumu tanımlar: 1) kapitalistler ve işçi sınıfı arasındaki *yöneticiler ve idareciler*; 2) küçük burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki *yarı-otonom çalışanlar*; ve 3) kapitalist ve küçük burjuvazi arasındaki *küçük işverenler* (Wright, 1976, 1978, 1985, 1989, 2002). Daha sonra Wright, *sömürü (exploitation)* ilişkileri açıklaması ile çelişkili sınıf konumları modelini geliştirir ve maaşlı yöneticiler ile idareci ve denetici olmayan maaşlı profesyonel ve teknisyenlerin konumlarını da açıklar (Wright, 1989). Böylece, Wright'ın çelişkili sınıf konumları maaşlı yöneticileri, deneticileri, denetici olmayan ara kademelerdekileri, maaşlı profesyonel ve teknisyenleri, yarı-otonom çalışanları ve ABD'deki işgücünün üç temel sınıfı arasındaki küçük işverenleri kapsar. Yani, Wright'ın çelişkili sınıf konumları, Weber'in orta kademeleri ile bir benzerlik taşır.

Yeni Orta Sınıf

Yeni orta sınıf çoğunlukla yenice ortaya çıkmış yüksek mesleki pozisyonlarda³ daha yüksek gelir ve sosyal statü ile çalışanları tanımlar. Yeni orta sınıf terimi⁴, çoğunlukla yeni kapitalizmde ortaya çıkan yeni mesleklerde

³ Mesleki hiyerarşi, ISCO 08 (International Standard Categories of Occupations, 2008) tablosunda bulunabilir (www.ilo.org).

⁴ Korkut Boratav, 'orta sınıf'ı bir kavram olarak değerlendirmeye, hatta kullanmaya itiraz eder ve terim olarak kullanır. Bunu da Amerikan siyaset biliminin gevşekliğinden kaynaklanan ve işaret ettiği kesimleri tanımlamanın zorluğundan kaynaklandığını ifade eder. Bu nedenle de kavram değil, terim olarak değerlendirir orta sınıf'ı. Korkut Boratav, Gezi Direnişi'ni değerlendirdi: "Olgunlaşmış bir sınıfsal başkaldırı...", (erişim, 20/01/2014), <http://www.sendika.org/2013/06/her-yer-taksim-her-yer-direnis-bu-isci->

çalışan beyaz yakalılarını, yeni küçük burjuvaziye ve hatta çelişkili sınıf konumları ile ifade edilen kesimleri işaret etmektedir. Bir başka deyişle, yeni orta sınıflar, yeni sosyal sistemde ya da Touraine'in sözcükleri ile *post-endüstriyel* toplumlardaki yeni orta grupları ya da kesimleri (Ross, 1978: 184-185) tanımlamaktadır. Mesleki şemadan farklı olarak Carchedi (1978a, 1978b, 1989), üç sosyal ilişkiye göre sınıf konumlarını açıklamak için yeni orta sınıfı kavramlaştırır. *Mülkiyet ilişkileri (ownership relations)*, *El koyma ilişkileri (expropriation relations)* ve *İşlevsel ilişkiler (functional relations)*. Mülkiyet ilişkileri, üretim araçlarına sahip olup olmamakla ilgilidir; el koyma ilişkileri emeğin artı değerine el koyanlar ve artı değerine el koyulanlar ile ilgilidir ve işlevsel ilişkiler, "sermayenin küresel işlevi"ni yerine getirenler ve "kolektif işçinin işlevi"ni yerine getirenler ile bağlantılıdır. Bu üç ilişki arasında bir uygunluk-karşılıklık (*correspondence*) vardır. Bu uygunluk, iki temel sınıfı belirler: burjuvazi ve proletarya. Ancak, bu uygunluk her zaman mükemmel bir şekilde görülmez. Bazen mülkiyet, el koyma ve işlevsel ilişkilerin elemanları arasında bir tür uygunsuzluk-karşılıksızlık (*noncorrespondence*) ortaya çıkar. Bu uygunsuzluk-karşılıksızlığın derecesi sermayenin küresel işlevi ve kolektif işçinin işlevi arasındaki denge tarafından belirlenir. Carchedi'nin çelişkili sınıf konumları ve uygunsuzluk-karşılıksızlık tanımlamaları, yukarıda açıklanan yazarlardan iki yönüyle farklılaşır. İlk olarak, "artı emeğe el koymayı garantileyenlerin işlevi ve emeğine el koyulanların arasındaki antagonistik ilişki"yi vurgulayarak daha sade bir ilişki ölçütü belirler. İkinci olarak, "(sermaye sahipliği ve fiziki üretim araçları üzerindeki kontrolünün değil) sadece sermaye sahipliği ve emeğin denetimi arasındaki uygunsuzluk-karşılıksızlık döneminde çelişkili sınıf konumları"ni belirler (aktaran Burris, 1999: 322). Carchedi'nin yeni orta sınıfı, gözetimdeki (*surveillance*) rolleri nedeniyle ustabaşları ve diğer alt-düzen idarecileri içerirken, diğerlerinin emeği üzerindeki dolaylı denetimleri nedeniyle çoğu profesyoneli, plancıyı, teknokratı orta sınıfın dışında bırakır. Sonuçta, Carchedi'nin yeni orta sınıfı önceki tanımlamalara göre, ilişkilerin uygunluğu-karşılıklı ve diğerlerinin emeği üzerindeki doğrudan ya da dolaylı denetimi ile ilişkili olarak tanımlandığı için daha karmaşıktır.

Profesyonel-Yönetici Sınıf

Bu kavramlaştırma, emek sürecindeki yeni koşullar altında profesyonel-yönetici sınıfı ayrı bir sınıf olarak kabul eder. Bu sınıf mesleki şemada yukarıdaki meslekleri işaret eder. Bu tanımlama, Barbara ve John Ehrenreich'in (1977) profesyonel-yönetici sınıfı, "üretim araçlarına sahip olamayan ve toplumsal işbölümünde temel işlevi kapitalist kültür ve sınıf ilişkilerinin yeniden üretimi olarak tanımlanan ücretli zihin emekçileri-kafa

sınıfının-tarihsel-özlemi-olan-sinirsiz-dolaysız-demokrasi-cagrisidir-korkut-boratav/. Boratav'a benzer şekilde E. Ahmet Tonak da orta sınıfı bir kavram değil, terim olarak kullanır. <http://birgun.net/yazi-goster/ahmet-tonak/21-7-2013/rekabet-ve-orta-sinif-yeniden-84.html>. (erişim, 22/01/2014).

işçileri"nden oluşur (aktaran Burris, 1999: 323). Yani, profesyonel- yönetici sınıf, sosyal kontrolün aktörü olarak öğretmen, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, animatör, reklamcı, metin yazarı, yönetici, mühendis, okullu teknisyen gibi dominant ideolojinin üreticisi ve yaygınlaştırıcısı olarak yeniden üretim işlevini tamamlar. Böylece her bir profesyonel-yönetici sınıf üyesi, kapitalist üretim ilişkilerinin gerçekleşmesine ve yeniden üretimine neden olur.

Bununla birlikte, profesyonel-yönetici sınıf üyeleri ortak bir ekonomik işlev ve kültürel varoluşu paylaşırlar. Ehrenreichler, eğitim geçmişi, yaşam tarzı, tüketim kalıpları, sosyal hareketlilik ve grup içi evlilik gibi boyutları içeren ölçütlerle uyumlu bir profesyonel-yönetici sınıf tanımlarlar (Burris, 1999, s. 323-325). Ehrenreichler, kuramlarını geliştirirken ekonomik ilişkilerle ilgili ölçütleri Marx'tan, sosyal ve kültürel varoluşla ilgili ölçütleri de Weber'den ödünç alırlar. Yani, Ehrenreichler yeni ortaya çıktığını düşündükleri profesyonel-yönetici sınıfı, Marx ve Weber'in kavramlarından yararlanarak tanımlarlar.

Yeni İşçi Sınıfı

Braverman (1974) dönemindeki büyük değişiklikleri ve tüm tartışmaları da dikkate alarak, *Emek ve Tekelci Sermaye (Labor and Monopoly Capital)* kitabında, yeni ücretli emekle ilgili bir başka kavramı geliştirir. "Yeni işçi sınıfı" terimini, mühendisler, teknisyenler, bilim insanları, alt düzey yöneticiler, yardımcı idari personel, uzmanlar ve öğretmenleri kapsayacak şekilde kullanılır. Braverman, bu terimle, daha iyi ücret ve bazı ayrıcalıklı konumlara sahip "eğitilmiş emeği" işaret eder. Eski işçi sınıfı kol emekçilerini kapsarken, yeni işçi sınıfı zihin-kafa emekçilerini kapsar (Braverman, 1974: 25-28). Bir başka ifadeyle, büro işçilerini ve kol işi yapan memurları içerecek şekilde büyüyen işçi sınıfı, geçen yüzyıldaki bilimsel-teknik devrim ile birleşerek işçi sınıfındaki genişleme ile sonuçlanmıştır (Ross, 1978: 180-182). Braverman'ın işçi sınıfı, Ehrenreichler'in profesyonel-yönetici sınıfı ile benzerdir.

İngiliz Sosyolojik Bakışı

1980'lerden sonra, İngiltere'de, Margaret Thatcher'ın (1979-1990) yönetiminde neo-liberal ekonomi politikaları uygulandı. Bu politikaların sonucu olarak, İngiliz toplumunda sosyal, kültürel ve ekonomik yapıyla birlikte sınıf yapısı da köklü bir değişim ve dönüşüm geçirdi. İngiliz sosyolojisi bu değişim ve dönüşümü daha iyi anlamak ve açıklamak için, 1990'ların başlarında sınıf analizi üzerine yeniden düşünmeye başladı. Biri sınıf yapısı ve sınıf eylemine, diğeri sınıf oluşumu sürecine odaklanan İngiliz sınıf analizi geleneği, yeni kuramsal ve görgül çalışmalara yönelmeye başladı. Savage (1995), Skeggs (2005), Crompton & Scott (2005), Savage, Bagnall & Longhurst (2005), Warde (1992, 1996, 2000, 2006) gibi yazarlar, hem Marxist hem de Weberci yaklaşımların, savaş sonrasında ortaya çıkan yeni

toplumsal meseleleri açıklayamadığını ileri sürdüler. Bu yazarlar, sınıf analizinin, toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, yaşam tarzı, tüketim ve boş zaman alışkanlıklarını dikkate alması gerektiğini vurguladılar. Bu bağlamda, geleneksel Marxist ve Weberci sınıf analizinin, İngiltere'deki yeni sınıfların, özellikle orta sınıfların, doğasını ve değişen özelliklerini açıklayamadığı düşünülmektedir (Butler & Savage, 1995). Bu nedenle, yukarıda belirtilen yazarların önerdiği İngiliz sosyoloji yaklaşımı yeni sınıf analizinde, kültürel özelliklerin, tüketim ve yaşam tarzlarını önemini vurgularlar.

Servis Sınıfı

Servis sınıfı, 1980'lerden beri Weberci anlamda özellikle de İngiliz sosyolojisinde popülerdir. Terim, bazen orta sınıf ve yeni orta sınıf ile eşanlamli kullanılmaktadır. Bugünün toplumlarında, tek bir orta sınıf tanımlamasının olmadığı söylenebilir. Hatta mesleki yapıya bağlı olarak çeşitli katmanları olan bir orta sınıftan söz edilebilir. Yeni orta sınıflar, sadece kol emeğine dayalı iş yapmayan çalışanlar olarak işçi sınıfından ayrılırlar (Crompton, 1996: 175). Bu anlamda, servis sınıfı, bir otelde, lokantada ya da ikram işinde alt-düzyer servis çalışanlarını ve psikoterapist, kütüphaneci ya da sosyal hizmet uzmanı, gibi oldukça üst-düzyer profesyonelleri kapsar. Aslında, bu meslekler çoğunlukla refah devletinin büyümesi ve gelişmesi ile ilişkilidir ve mesleklerdeki genişleme "servis sınıfı" ile diğer sınıflar arasındaki sınırı belirlemeyi gerektirir. Ancak, yeni orta sınıf sıklıkla daha üst mesleklerde çalışmayı ifade ederken, servis sınıfı daha alt ve niteliksiz işçi ya da memurları da kapsar. Servis sınıfı ilk olarak 1930'larda kapitalist toplumlarda belirgin bir şekilde büyüyen profesyonel ve yöneticiler için kullanılırken (Goldthorpe, 1983, 1984, 1985, 2003; Goldthorpe & Payne, 1986; Goldthorpe, Lookwood, Bechhoffer, & Platt, 1969; Lockwood, 1995; Savage, Barlow, Dickens & Fielding, 1992; Witz, 1995), son zamanlarda yeni mesleki pozisyonlarda istihdam edilenleri içermektedir. Bu meslekler, yeni orta sınıflar ya da özellikle profesyoneller, yönetici ve idarecileri içeren beyaz yakalı meslekler olarak da tanımlamak için kullanılır. Savage ve arkadaşları (1992: 8-9), servis sınıfını "piyasa ve çalışma durumlarında işveren ve çalışanlarını, yöneticileri ve altında çalışanları, sertifikalı ve sertifikasız işçileri, milyonerleri ve ortalama maaşın altında kazananları kapsayan göze çarpan bir *çeşitlilik*" olarak ifade ederler. Lash & Urry (1987), servis sınıfını, çalışma yerleri ile ilişkilendirerek tanımlar:

"Bu yerler, servis sermayesinin üç işlevine kenetlenmiş sosyal kurumlarda konumlanır: emek sürecini kavramlaştırmak; iş yerinde işgücünün giriş ve çıkışını kontrol etmek; ve işgücünü üreten ve düzenleyen hanehalkı dışındaki biçimleri uyarlamak" (Lash & Urry, 1987: 187).

Bu yazarlar sıklıkla servis sınıfı terimini kullanmalarına rağmen, terimin sınıf ve tabakalaşma yazınında son dönem kullanımı Goldthorpe'un sınıf şemasında görülebilir. Goldthorpe'un sosyal tabakalaşma ve hareketlilik

çalışması, çağdaş sosyolojide, özellikle Anglosakson İngiliz sosyolojisinde önemli bir yer tutar. 1970'lerin sonlarından itibaren endüstriyel kapitalist toplumlarda sınıf konularını açıklamak için sıklıkla kullanılan Goldthorpe'un meslek ya da sınıf şemasının ilk şekli, daha sonra farklı çalışmalarda (Goldthorpe, 1983, 1984, 1985, 2003; Goldthorpe & Payne, 1986) geliştirilmiştir. Goldthorpe, Marx ve Weber'den yararlanarak kendi hesabına çalışanlar, çalışanlar ve işverenler olmak üzere üç temel sınıf tanımlar. Bu şemada, kol emeği ile çalışmayanlar orta sınıftır. Kol emeği ile çalışmayanlar ve dolayısıyla servis sınıfı, profesyoneller, idareciler, yöneticiler, üst-dereceli teknisyenler, kol emeği ile çalışmayanların deneticilerini içeren beyaz yakalılar, idari ve ticari alanlarda satış ve servis elemanı olarak çalışanlar, küçük iş sahipleri ile esnaf ve zanaatkarları kapsayan küçük burjuvaziden oluşur. Bu anlamda, servis sınıfı meslek şemasındaki hem üst hem de alt katmanları içerir. Goldthorpe'un meslek şemasına göre orta sınıfın kompozisyonu, mülksüz kol-emeği ile çalışmayanları, işverenleri ve iş sahiplerini kapsar. Böylece, revize edilen Goldthorpe'un sınıf şeması, hem Marx'ın hem de Weber'in etkisinde kalmasına rağmen, Weberci yaklaşıma daha yakındır ve bir toplumu mesleki konumlara göre kategorileştirir.

Özetle, servis sınıfı, toplumsal kuramdaki mesleki yapı açıklamaları ile paralellik taşımaktadır. İster Marxist isterse Weberci olsun çoğu toplum bilimci servis sınıfını maaşlı işçiler ile eşanlamlı olarak kullanmaktadır. Ama servis sınıfının kullanımındaki asıl önem, sıradan çalışanları olduğu kadar küçük ve orta büyüklükteki işveren ve iş sahiplerini, özellikle daha eğitilmiş kendi firmasına sahip mühendis, avukat, hekimleri de kapsamaktadır. Servis sınıfından neredeyse sadece becerili, yarı-becerili ve becerisiz kol emeği çalışanları, ya da mavi yakalı endüstri, maden ve inşaat işçileri ve kapitalistler dışlanır. Servis sınıfı, sıklıkla orta sınıf ile eş anlamlı kullanılmaktadır ve çok geniş bir toplumsal kesimi orta sınıf olarak yaftalamaktadır.

İngiliz sosyolojisinde servis sınıfı kadar önemli bir başka yaklaşım da Antony Giddens tarafından geliştirilen yapılaşma (*structuration*) kuramıdır. Giddens'in (1973, 1995), kapitalist toplumlarda 'üst', 'orta' ve 'alt' (ya da işçi) sınıftan oluşan üçlü sınıf bir sistemi tanımlarken, hem sömürü hem de piyasa vurgu yapar. Üst sınıf üretim araçlarına sahipken, işçi sınıfı sadece kol emeğine sahiptir. Orta sınıf ise aldığı eğitim ya da teknik bilgi nedeniyle niteliklidir. Mülk sahibi olmayan, kol emeğine dayalı olmayan mesleklere sahip olanlar ve beyaz yakalı işçiler hariç, eski orta sınıfı küçük burjuvazi olarak tanımlar. Yapılaşma kuramında, bir toplumun sınıf yapısı, aracılı (*mediate*) ve kısmi (*proximate*) yapılaşma faktörlerinin birleşimince belirlenir. Aracılı yapılaşma faktörleri, "belli piyasa kapasitelerinin varlığı ve tanımlanabilir sosyal gruplar olarak sınıf oluşumunun arasına giren" faktörlerdir. Kısmi yapılaşma ise "sınıf oluşumunun koşulu ya da şeklinin 'yerleşmiş' faktörleri"dir. Kısmi yapılaşmanın üç kaynağı, iş bölümü, otorite ilişkileri ve tüketim kalıplarıdır (Breen & Rottman, 1995: 45). Giddens'in yapılaşma kuramı, sınıfı tanımlamak için hem yapıyı hem de aktörü kullanır.

Aracılı yapılaşma faktörleri dikkate alındığında, gelişmiş toplumlardaki orta sınıflar, beyaz yakalılar, yeni küçük burjuvazi ya da yeni orta sınıf ile benzerdir. Giddens'in ilgili alana en önemli katkısı, geçen yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkmaya başlayan yeni sosyal grupları tanımlarken hem sosyal yapıyı hem de sosyal aktörü birlikte kullanmasıdır.

Toplumsal Sınıfların Tanımlamasında Tüketim ve Yaşam Tarzı

Çağdaş sosyolojide, mesleklerle benzer bir şekilde, tüketim kalıpları ve yaşam tarzı, sınıflar arasındaki farklılığı vurgulamak için gösterge olarak kullanılmaktadır. Toplumsal sınıfları tanımlamada, tüketimin önemi Weber'in yazılarına kadar geri gider. Amerika'da Veblen (1992, 2000, 2005) ve Avrupa'da Simmel (1950), modern endüstri toplumlarında tüketimin rolünü daha 20. yüzyılın başlarında vurgularlar. Savaş sonrası dönemde, Marcuse (1991), kişinin yeni ihtiyaçları ve arzuları ile ilişkili olarak tüketimin yeni kavramlaştırması ve kuramlaştırmasında, özellikle ihtiyaçlar (*needs*), hatta daha çok doğru (*true*) ve yanlış (*false*) olanlarıyla ilgili, insanlık koşullarına önem verir. Bu yazarların, kentli yaşamda boş zaman ve tüketim ile ilgili çalışmaları, modern kapitalizmde tüketim ve tüketimcilik analizleri için başlangıç noktasını oluşturur.

Tüketimcilik ve tüketim üzerine çalışmalar, 1980'lerden, özellikle 1990'ların başlarından itibaren yoğunlaşmıştır. Crompton (1996: 103), tüketimin önemini birbiriyle bağlantılı üç sınıflama ile vurgular: 1) Sınıf veya da kolektif kimliklerin *kuruluşunda* ve avantajlı ve dezavantajlı konumlar sağlamada tüketimin kültürel önemi; 2) İngiltere'de kent sosyolojisinde seçmen davranışlarını da içeren davranışsal ve tutumsal çeşitliliğin tüketim sektörlerindeki önemi ve 3) 20. Yüzyıl endüstriyel toplumlarında kolektif eylem *odağı* olarak tüketimin önemi ve bunun 'sınıf' kimliklerindeki sonuçları. Weberci yaklaşım içine yerleştirilen tüketime dayalı çalışmalar, sınıf yapısını açıklamada, üretim ve mülkiyet-merkezli kuramlardan tüketim-merkezli kuramlara doğru bir kaymayı gösterir. Bunun nedeni, 1970'lerden sonra, kitlesel üretime yönelik düzenlenmiş talep ve kitlesel tüketim arasındaki yakınlaşmanın çözülmesidir. Tüketim ve yaşam tarzı üzerine tartışmalardaki artış, rasyonaliteye ve ideolojilere yönelik azalan inanç ve hayal kırıklığı ile ilişkilendirilir (Breen & Rottman, 1995: 152; Holt, 1995). Bu tartışmalar, modernizmin nesnellikine yönelik, post-yapısalcılık ve post-modernizm eleştirilerinde temellenen özneliliğin yükselişi⁵ ve kimlik inşa süreçleri tartışmaları ile örtüşmüştür.

Burada Veblen'in tüketim ile toplumsal sınıflar arasında kurduğu ilişkiye biraz yakından bakmak yararlı olacaktır. Veblen (1992, 2000, 2005a, 2005b),

⁵ Ancak burada postmodernizm ve öznelilik üzerine yapılan tartışmalara çalışmanın sınırını aştığından dolayı yer verilmediği belirtilmelidir. Böylesi tartışmalar için, şu çalışmalara bakılabilir: Baudrillard (1996, 1997a, 1997b, 1998, 2008), Gottdiener (1990, 2000a, 2000b, 2000c, 2005), Harvey (1989, 1996, 2003), Hall & Du Gay (1996), Hall & Gieben, (1992), Hall, S. et al. (Der.). (1980). Stuart Hall et. Al. (1992).

yenice ortaya çıkan toplumsal grupların, tüketim aracılığıyla kendilerini diğer toplumsal grup ya da sınıflardan, özellikle de işçi sınıfından, farklılaştırdığını belirtir. Veblen, "gösterişçi tüketim" (*conspicuous consumption*) kavramı ile yenice ortaya çıkan grupların, eski orta sınıfın ya da daha üst kesimin pahalı ve göze çarpan tüketim alışkanlıklarını taklit ederek kendilerini farklı olduklarını belirtir. Veblen'in bu yenice ortaya çıkmış toplumsal gruplar ile kimleri kastettiği üzerine biraz düşünmek, günümüzün hem yeni orta sınıf hem de tüketim, yaşam tarzı ve boş zaman odaklı tartışmaları anlamayı sağlayabilir. Veblen gösterişçi tüketim ile kastettiği, çiftçiler, serbest çalışan doktor, eczacı gibi tıbbi profesyoneller ve bürokratlardan oluşan eski Amerikan orta sınıfa eklenen ekonomik olarak yenice zenginleşenlerin, yani yeni zenginlerin, yani *sonradan görmelerin* ya da Fransızcasıyla *nouveau riches*lerin tüketimi araçsallaştırmalarıdır. Veblen'in sonradan görmelerini, biraz daha geniş bir toplumsal kesimi kapsayacak şekilde yorumlayabiliriz. Böylesine genişletilmiş bir yorumlama, 'vaziyeti birazcık toparlamış', 'hali vakti yenice düzelmiş' ya da ancak *iki yakası bir araya gelmiş* yeni zenginleşenleri de içerecek bir toplumsal kesim sağlar. Böylece, *gösterişçi tüketim*, yeni zenginleşenlerin, eski orta sınıfın ve hatta sadece orta sınıfın değil, sınıfsal olarak kendilerinden daha üste yer alan ve görece daha köklü toplumsal kesimlerin yerleşik tüketim alışkanlıklarını ve maddi kültürünü *göstere göstere taklit ederek tüketmeyi* anlatır. Dolayısıyla, neredeyse çağdaşı olduğu Max Weber (1864-1920) gibi, Veblen (1857-1929) de tüketim ve *aylak sınıf (leisure class)*⁶ üzerinden yazarak, Amerika'daki toplumsal farklılıkları ortaya koyar. Böylelikle, bu günün tüketim odaklı toplumsal tabakalaşma yazına Veblen'in katkısı, toplumsal tabaka ya da sınıfları tanımlamak değil, ama belli bir sınıf ya da kesimin neyi nasıl yaptığı ya da yapmadığı üzerinden o toplumsal sınıfın ya da kesimin *halini* tanımlamaktır. Ki bu da, bugünün yaşam tarzı ve boş zaman alışkanlıkları temelli toplumsal sınıf analizlerine bir kılavuz olma niteliğindedir. Böylece Veblen, toplumsal konum, statü, saygınlık, kimlik ya da aidiyet gibi öznelliklerle sınıf konumu tanımlama çabasındaki yazarların nesnel göstergelere referans veren çalışmalarına farklı bir şekilde bakılabileceğini kanıtlar.

Tüketim ve tüketimcilikle ilgili çalışmalara, Appadurai, (1990), Baudrillard (1998, 2008), Bauman (2005), Beck (1992), Bourdieu (1984, 1990a, 1990b, 1992, 1993, 1995, 2000), Burawoy (aktaran Breen & Rottman, 1995: 37-39), Corrigan (1997), Douglas ve Isherwood (1979), Featherstone (1998, 2004), Gottdiener (2000a, 2000b), Harvey (1989, 1996, 2003), Lury (1996), McCracken (1988), Miles (1998), Miller (1995, 1998, 2000, 2001a, 2001b, 2002, 2005), Miller & Tilley (1984), Trentmann ve Taylor (2006) gibi yazarların çalışmaları örnek gösterilebilir. Eagleton (1976, 1993, 1997), sınıf yapısındaki değişim ve dönüşümleri, ideolojiler ve sınıf bilincindeki kaymaya odaklanarak açıklamaya çalışır. Bunlara ek olarak,

⁶ Zeynep Gültekin ve Cumhur Atay, Thorstein Veblen'in *Leisure Class* adlı kitabını *Aylak Sınıf* olarak türkçeleştirmişlerdir (2005, İstanbul: Babil Yayınları). Bu nedenle Veblen'in çalışmasına atıfta *leisure* 'boş zaman' olarak değil *aylak* olarak kullanılmıştır.

tüketim ve kültürel çalışmalarda, televizyondan kitaplara, mağazınlardan boş zamana kadar genişleyen konulara odaklanılarak kimlik meselesi de ele alınır. Ancak bu çalışmalarda temel amaç, toplumsal tabakaları ve sınıfları tanımlamak değil; daha çok yeni ve küresel kapitalizmin etkisinde toplumlarda görülen değişimi tüketim ve tüketimcilik ile açıklamaktır. Bocock (1992: 138), eski toplumsal sınıf kategorilerinin, yeni tüketiciler ve tüketim kalıpları ve 'yaşam tarzı' hakkında bir açıklama sağlamadığını ve bu nedenle nüfusu tüketim kalıplarına göre kategorileştirmenin 1980'lerde ortaya çıktığını ifade eder. Tüketimcilik, gündelik yaşam zihniyetindeki üretimden tüketime kaymayı işaret etmek için araçsallaştırılır ve üç önemli durumu işaret eder: meta ile toplumsal hiyerarşideki konumu belirleme; ekonomik büyümeyi teşvik etme ve manufaktürü değiştirmede moda ve talebin yerini görme; ve insanların, kendilerinin ya da başkalarının ürettikleri nesnelere verdikleri anlamlarla kendilerini gösterme (Martin, 1993: 142). Brooks (2000), üst orta sınıfın spor, Lions, Rotary, mason kulüplerine üyelik, eğlence alışkanlıkları ve kültürel faaliyetleri kapsayan yaşam tarzını vurgular. Kitap, mağazin ve gazete okuma, belli televizyon programlarını seyretme, sinema, konser, sergi ve müzeye gitme, alışveriş, yeme içme ve dışarıda yemek yeme, hobiler ve diğer boş zaman uğraşları, açık hava etkinlikleri ve tatil bu sınıf için popüler etkinliklerdir. Tüm bu tür üyelikler ve etkinlikler bu sınıfın kent yaşamına katılma ve kendi yaşam tarzlarını tanımlamanın yoludur. Martin'e (1993) göre, tüketim ve eğlence arasında çizginin giderek bulanıklaşmasıyla yeni sosyal alanlar olarak AVM'leri ve yenedünya gücü olarak maddi şeyler istemeyi tanımlar. Bireyler, alışverişte dokunur, görür ve sahip olur (Martin, 1993: 141-157). İngiltere'de odaklandıkları profesyonel orta sınıfların üyesi olarak kamu bürokratlarının kültürel varlıklar, tüketim ve yaşam tarzları üzerinden benzer bir vurgu yapılır:

"Artan kültürel varlıklar, özel meta üretimi ile bağlantılı tanımlanmış ve ebedileştirilmiş tüketici kültüründeki rolleri aracılığıyla meşrulaştırılabilir. Post-modern yaşam tarzının kavrayıcıları kültürel varlıklarını meşrulaştırmak ve ödüllendirmek için piyasaya bakarlar" (Savage, Barlow, Dickens ve Fielding, 1992: 215).

Yeni kapitalizm döneminde ya da postmodern zamanlarda, bireyler herhangi bir şeyi istedikleri zaman tüketirlerse, tüketmek için kredi kartlarına sahip olur ve kullanırlarsa, bugünün postmodern toplumunun vatandaşı olabilirler. Eğer bunu yapmazlarsa, tüketimcinin toplumunda kesinlikle bir tüketici olamazlar ve böylece, bu toplumun yoksulu olurlar. Vatandaş olma, gösterilen becerilerle ya da meslekle değil, sadece tüketici tercihleri ile gerçekleşir (Bauman, 1999). Yaşam tarzı ve boş zaman, son zamanlarda kentlerde gündelik yaşamda değişen en önemli alışkanlıklardandır. Evdeki rutinler için ve aile bireyleri ve arkadaşlarla dışarıda vakit geçirme ve yemek yeme, yaşam tarzının belirleyenleri olarak örneklenebilir. Daha önceki sınıfsal konumunu kaybetmiş olanlar – *déclassé* – ile yeni küçük burjuvazi, ekonomik olarak yukarıya hareket etmiş küçük burjuvazi ve entelektüeller farklı yaşam tarzına sahiptir (Crompton, 1996). Wynne (1998) ekonomik ve kültürel küçük

burjuvaziyi birbirinde ayırır. 'İçiciler' olarak adlandırılan ekonomik küçük burjuvazi, tarafından ve düzenli içki muhabbetini kapsayan boş zaman, otel paketi tatiller, et restoranlarında yemek, müzikal komedilerle eğlenmek, rahat görünme, ev döşemesinde rahat ve geleneksel tercihlerle karakterizedir. 'Sporcular' olarak adlandırılan kültürel küçük burjuvazi ise rahattan çok stilize tercihler ile kendini gösterir. Tatil için basit ve ucuz kır tatilini ya da kişisel ayarlamalar yapar ya da bir hobi kulübüne ya da gönüllü derneklere katılır. Buna ek olarak, avant-garde tiyatro ve klasik müzik konserlerini destekleme yönünde eğilimleri vardır (Wynne, 1998: 180-181).

Bu noktada, doğrudan tüketimi kullanarak değil, fakat tüketimi yaşam tarzlarının kurucu unsuru olan kültür ve maddi kültür aracılığıyla ele alan Bourdieu'dan söz etmemek olmaz. Bourdieu (1984), sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerinin şekillendirdiği beğeniler aracılığıyla kendini diğer toplumsal katmanlardan nasıl ayırt ettiğini açıklar. Tatile gitmek, ev işleri için yardımcı tutmak, müze ve sergi gezmek, jimnastik ya da fitness kulübüne üyelik ve kamp, trekking, dalış gibi adrenalin ve outdoor sporlar yaşam tarzını belirlemenin en önemli öğelerindendir (Bali, 2004; Bourdieu, 1984; Brooks, 2000; Şimşek, 2005; Rojek, 1989a, 1989b; Wynne, 1998). Bunlar sadece bir toplumsal sınıfın ya da katmanın yaşam tarzını değil aynı zamanda beğenilerini de kategorize eder. Ayrıca, ev ve araba sahipliği, arabanın markası ve modeli, tasarruf biçimi, kredi kartı kullanma da yaşam tarzını belirlemede diğer bileşenlerdir.

Diğer Ülkelerde Orta Sınıflar

Avrupa ve Kuzey Amerika dışında kalan geleneksel, gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda tabakalaşma çalışmaları iki kategoride görülmektedir: Sınıf yapısını nesnel ya da öznel ölçütlerle tanımlayan çalmalar ve kapitalist toplumlarda tüketim, yaşam tarzı ve boş zamanın kültürel önemini belirten çalışmaların etkisiyle, kendilik ve kimlik konusunu vurgulayan çalışmalar.

Kırsal ya da tarımsal toplumlarda orta sınıf genellikle Batı toplumlarındaki eski orta sınıfla aynıdır. Orta sınıf, tüccar, zanaatkar, serbest çalışan avukat, doktor, mühendis, muhasebeci ve onların maaşlı çalışanları, öğretmen, sosyal çalışmacılar gibi kamu çalışanları ve memurları, toprak sahipleri, tarım ve hayvancılıkla uğraşan zengin çiftçiler ve dükkan sahiplerinden oluşmaktadır. Ayrıca, orta sınıfların akraba ve sosyal çevreleri, yerel *eşrafı* oluşturmaktadır. II. Dünya Savaşından sonra yeni küresel kapitalizmin etkisiyle, Latin Amerika ve Asya ülkelerinde de iş ve istihdamda önemli değişiklikler oldu ve yeni toplumsal gruplar ortaya çıkmaya başladı. Burjuvalaşan orta sınıf, özellikle profesyoneller, üst ve orta dereceli yöneticiler, ekonomik büyümenin motoru olarak kabul edildiler (Ganguly-Scrase, & Scrase, 2009: 2). Ek olarak, eğitimli kamu çalışanları, beyaz-yakalı servis sektörü işçileri ve bazen elektrikçi gibi mavi-yakalı işçiler orta sınıfın içine alındılar (Gilbert, 2003; Butler & Savage, 1995).

Asya'dan örneklemek gerekirse, Hindistan'da yeni orta sınıf üyesi olmanın en önemli göstergesi, evlenmeden önce alınmış ev ve araba ile özellikle erkeğin işten sonra bir kafede birkaç saat harcamasıdır (Ganguly-Scrase, & Scrase, 2009; Fernandez, 2006). Hindistan'da yeni orta sınıfın yaşam tarzı:

"Bir anlık keyif için tasarruf etmekten daha fazlası değişti, ve genç çiftler evlenmeden önce ev almaya, restoranlarda vakit geçirmeye ve kendi ailelerince Epikirci zevk düşkünlüğü olarak düşünülen şeyleri hiçbir şeyi düşünmeden borç para ile almaya başladılar" (Ganguly-Scrase, & Scrase, 2009: 2).

Japonya'da eski-yeni orta sınıf ayrımı, 1950'lerde sosyal bilimlerin gündeminde yer almaktadır. Eski orta sınıflar, aile işletmelerinde çalışan başarılı işadamları, az sayıda serbest çalışan doktor ve diş hekimi, karı-kocanın birlikte işlettiği küçük dükkan sahipleri ve küçük şirket çalışanlarından oluşurken, yeni orta sınıfın ilk üyeleri neredeyse sadece büyük şirketlerde ve kamu kuruluşlarında çalışan maaşlı beyaz yakalı erkekleri (*salaryman*) ve onun ailesini betimlemektedir (Vogel, 2013: xv). Günümüzde ise, yeni orta sınıf Batılı ülkelerdeki kadın ve erkeklerden oluşan yeni orta sınıfa benzemektedir (Vogel, 2013: 251-281). 1950lerde, eski ve yeni orta sınıf ile Japon işadamlarının yaşam tarzı birbirinden çok farklıdır. Eskiden yeni orta sınıf kadınlar için ev, aile merkezli yaşam biçimi hakimken (Vogel, 2013: 18-19), artık çalışma yaşamına katılmaya başlamış ve ev dışında şekillenen bir yaşam tarzına sahiptir (Vogel, 2013: 283-300).

Meksikalı yeni orta sınıf, savaş sonrası Amerika'da banliyölerdeki (*suburbs*) orta sınıfa benzer şekilde, ikisi de çalışan iki çocuklu, banliyödeki müstakil evlerinde yaşayan çiftler karakterize edilir. Banliyöde bir eve sahip olmak, yeni orta sınıf için çok önemlidir. Evler çalışma odası, misafir odası, çocuk odası olarak döşenecek kadar geniş olmasına rağmen, yeni alınan beyaz eşya ya da bilgisayar gibi elektronik eşya, salon ya da oturma odasının başköşesine konularak misafirlere gösterilir (Gilbert, 2007).

Şili'de orta sınıf sadece kamu sektöründe çalışanları anlatır. Yani, tabakalaşma yazınındaki eski ve yeni orta sınıf ile servis sektör çalışanları orta sınıfa dahil edilmezler. Şili'de "orta sınıfa ait olmak, ne işçi sınıfına, ne üst sınıfa, ne de zenginlere dahil olmamaktır" (Lomnitz & Melnick, 1991: 16). Şillili orta sınıf, genellikle ekonomik zorluklar içindedir (Lomnitz & Melnick, 1991).

Eski Sovyetler Birliği, Doğu Bloku ülkeleri ve Çin'in kapitalizme eklemlenmesiyle, bu ülkelerde farklı bir toplumsal tabakalaşma deneyimi vardır. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku çöküşüyle, Rusya ve diğer sosyalist ülkelerdeki ekonomik krizle toplumsal eşitsizlikleri artırmış ve toplumsal sınıf yapısını büyük bir dönüşüme neden olmuştur (Salmenniemi, 2012: 1-22). Bir yandan *nouveaux riches* ortaya çıkarken (Salmenniemi, 2012: 1), diğer yandan Sovyet döneminde "entelektüel kitle" içinde yer alan mimar, mühendis, doktor, kültürel alanlarda çalışanlar ve öğretmenler (Patino, 2008:

62-63) orta sınıfı oluşturmaktadır. Toplumsal değişim ve dönüşümle birlikte, kapitalist dünyanın tüketim ve yaşam tarzı *nouveaux riches* ve orta sınıflar arasında yaygınlaşmaya başlamıştır (Balzer, 1996; Patino, 2008; Salmenniemi, 2012; White, 2004). Komünist Çin'de toplumsal yapı, 1990'larda politik revizyon ve ekonomik dış açılma süreci ile değişmeye başlamıştır. Özellikle özel girişime olanak sağlayan ekonomik politikalar, girişimciliğin artmasına neden olmuştur. Bir yandan kapitalist dünya ekonomisine eklenme, diğer yandan, özel girişimcilik, firmalaşma ve bu alanlarda çalışan profesyonellerin artması, Çin'de girişimciler, yöneticiler ve profesyonellerden oluşan bir orta sınıf oluşturmuştur (Chen ve Goodman, 2013: 1-11; Hendrischke, 2013: 135-148; Jing ve Jianzhong, 2013: 149-168, Li, 2010). Politik ve ekonomik revizyonla birlikte, toplumsal ve kültürel değişim de başlamıştır. Bunun sonucunda, Çin'de tüketim alışkanlıkları, kültürel tüketim ve yaşam tarzı da değişmeye başlamış ve Batılı tarzları benimsenir olmuştur (Chunling, 2013: 12-33; Cartier, 2013: 34-53; Tang, 2013: 54-73; Liu, 2013: 75-89; Rocca, 2013: 110-134; Tang & Unger, 2013: 90-111).

Türkiye'de Kentli Orta Sınıflar

Türkiye'de orta sınıf tartışmalarına geçmeden önce, toplumsal yapı ve sınıf yazını hakkında genel bir değerlendirme yapmak gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş döneminde, sınıf terimi farklı dini grupların ve cemaatlerin giysilerine göre tanımlanması için kullanılmıştır. Cumhuriyet'in erken dönemlerinden itibaren, Türkiye'nin sınıfsal özelliklerinden çok toplumsal yapısına odaklanılmıştır. Bunun başlıca nedeni, Cumhuriyet'in 'sınıfsız' toplum yaratma ideolojisi ve Atatürkçülüğün Halkçılık ilkesidir (Timur, 2008: 144-150). Osmanlı'dan günümüze toplumsal yapı konusuna sosyolojik, ekonomik ve politik çalışmalarda değinilmiştir.

Osmanlı'dan günümüze, Türkiye'nin toplumsal ve kültürel özelliklerine göre toplumsal yapısı tanımlanmaya çalışılmıştır. Toplumsal özellikler demografik özelliklerle birlikte açıklanmaktadır ki bu da aslen kentsel ve kırsal nüfusu tespit edip, nüfus özelliklerini belirlemek amaçlıdır. 1927 nüfus sayımında Türkiye'nin nüfusu 13.648.270'tir. Bu sayıya gören nüfusun %24 belediye kentlerde (il, ilçe ve belde) yaşarken, geri kalan nüfus % 75,8 belediye olmayan kasaba, köyler ve mezralarda yaşamaktaydı. Toplam nüfusun 1945'e % 83'ü ve 1955'te % 71'i köylerde yaşarken (Karpas, 2008: 202), Aralık 2007'de % 70,5'i kentlerde yaşamaktadır.

1960'lara kadar sosyal bilimler bir yandan kuramsal, kavramsal ve yöntemsel meselelere, diğer taraftan toplumsal, ekonomik yapı ve siyasal rejimdeki dönüşüm konularına odaklanmıştır. Berkes (2002a, 2002b), Boran (1940, 1941a, 1941b, 1941c, 1941d, 1941e, 1945, 1970, 1987), Karpas (1967, 1978, 2008), Kartal (1978), Keleş (1975, 1983, 1990), Keyder (1995), Kıray (1975, 1999, 2003, 2005), Mardin (1992, 2006), Pultar ve

Erman (2005), Yalçın (1946) ve Yasa (1955, 1966, 1970)'nın çalışmaları sosyolojinin köşe taşlarıdır.

II. Dünya Savaşı sonra, tarımda makinalaşmanın sonucu, kırdan kente yoğun bir göç dalgası ve hızlı bir kentleşme süreci yaşanmıştır. Bu dönemde kırdan kente göç, gecekondu (Ayata, 1989; Erman 2010; Karpat, 1976; Şenyapılı, 2004, 2005), kentleşme (Geray, 1967; Danielson & Keleş, 1985; Keleş, 1975, 1983, 1990; Kiray, 1999) sosyolojinin temel konuları olmuştur. Toplumsal tabakalaşma (Akpınar, 2005; Ayata & Ayata, 2000; Hinderink ve Kiray 1970; Kalaycıoğlu, Kardam, Rittersberger-Tılıç, Çelik ve Türkyılmaz, 2008; Keleş, 1975), sosyal yapı, kentsel ve kırsal sınıf profilleri (Boratav, 1995a, 1995b), sosyo-ekonomik statü indeksi (Kalaycıoğlu, Kardam, Tüzün ve Ulusoy, 1998; Tüzün, 2000), statü farklılaşması ve kent kültürü (Ayata, 1988, 1989) mekansal farklılaşma Güvenç, 2000, 2005), tüketim (Orçan, 2004; Yanıklar, 2006) ve yaşam tarzı (Bali, 2004, 2008; Kozanoğlu, 2001; Şimşek, 2005) sosyolojik çalışmaların daha sonra ele aldığı konular olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu'nun belli aralıklarla yaptığı nüfus sayımları ve ulusal düzeydeki istatistikleri, gelir, harcama, tüketim, eğitim, vb. hakkında düzenli veri ve bilgi sağlamaktadır. Toplumsal tabakalaşma konusunda örnek bir çalışma, temsili bir örnekleme Ankara'da yapılmış (Kalaycıoğlu, Kardam, Rittersberger-Tılıç, Çelik ve Türkyılmaz, 2008) olmasına rağmen, hala tüm Türkiye'yi kapsayan bir toplumsal tabakalaşma ve sınıf çalışması yoktur.

Bu dönemden itibaren, 1980 askeri darbesinin getirdiği yasaklarla birlikte, sınıf yapısındaki değişim, Marksizme ve sola yaptığı çağrışımından dolayı küçük burjuvazi kavramı ile değil, 'orta direk'⁷ ya da orta sınıf terimi ile tartışılmaya başlanmıştır. Günümüzde orta sınıf, eski-yeni orta sınıf, orta sınıfın genişlemesi, orta sınıflaşma, tüketim ve tüketim kültürü, kültürel tüketim, yaşam tarzı ve beğenilerle ilişkili tartışılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e Tarımsal ekonomiden modern-kapitalist ekonomiye geçiş ise, kalkınma, geri kalmışlık⁸, gelişme ve ilerleme, Asya tipi üretim, kapitalistleşme ve gelir dağılımı kavramları aracılığıyla tartışılmıştır (Boran, 1970; Geray, 1967; Kiray, 1999; Aren, 2007; Avcioğlu, 1996; Berkes, 1969-1970; Boratav, 1980, 1981, 1990; Keyder, 1995; Kıvılcımlı, 1974; Yerasimos, 1974).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçişte siyasal rejimdeki değişim ve dönüşüm, İmparatorluğun çöküş nedenleri, Modern Türk Devleti'nin ve Cumhuriyet'in kurulması ve yerleşmesi, Türk demokrasisi,

⁷ Ortadirek, küçük memur, emekli, küçük esnaf, küçük çiftçi gibi toplumun düşük ve sabit gelirli kesimini tarif etmek için kullanılan terim (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Ortadirek>) ilk kez Turgut Özal tarafından, bir seçim sloganı olarak kullanılmıştır (Arol, 1989).

⁸ Ekonomik düzeyi nitelendiren 'gelişmiş' (*developed*) sıfatının karşıtı olarak kullanılan 'geri kalmış' (*undeveloped*) sıfatı, zamanla toplumsal ve politik alanlarda ya yaygın olarak kullanılan bir sıfat olmuştur. Ancak, zaman içinde geri kalmışlık küçültücü bulunduğu için, "azgelişmiş (*underdeveloped*) olarak yumuşatıldı. Yine kaba görüldü, azgelişmiş sıfatı gelişmekteye (*developing*) evrildi" Akgüç, 2014: 13.

siyasal tarih açısından ele alınır. Bu çalışmalar sadece yönetim biçiminin değişimine değil, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişim ve dönüşüme de odaklanmıştır (Ahmad, 2008; Karpas, 1973, 1976; Lewis, 1968, 2007; Timur, 2008; Zürcher, 2004, 2005). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte siyasal bir kırılmadan söz edilirken, toplumsal değişim ve dönüşümü bir kırılma olarak değil, süreklilik olarak ele alınır. Bu çalışmalarda, tek ve çok partili dönemdeki sınıf çatışması ve ittifaklarını açıklamak için toplumsal sınıflardan söz edilmiştir.

Siyasi tarih çalışmalarında tanımlanan orta sınıf, Asya ve Osmanlı'ya özgüdür ve Osmanlı'nın 'tımâr' sisteminin bir sonucudur. Osmanlı'da, Müslüman ya da gayrimüslim orta sınıf, 'ulema', devlet memurları, asker ve aileleri, emekli askerler ve entelektüellerden oluşmaktadır. Küçük kent ve kasabalarda ise, yerel yetkiye sahip, ekonomi ve gündelik yaşamı belirleyen-yönlendiren önemli kişileri kapsayan 'eşraf'tır (Karpas, 2008: 32-54). Bu çerçevede, 1940'ların sonlarına kadar toplumsal sınıflar, köylüler⁹, sanayi işçileri ve toprak sahibi orta sınıf, işadamları ve entelektüellerdir (Karpas, 2008: 201-239). O yıllarda, kişi kısmen ya da tamamen otomatikleşmiş mesleklerde çalışsa da orta sınıf kabul edilirdi. Orta sınıf olmak için, ortalamanın üstünde bir maaş, görece rahat bir yaşam, iyice bir eğitim, adab-ı muâşeret kurallarına dair bir fikir ve bir saygınlık, siyasal ve kültürel alanda aktif biri olmak yeterliydi (Karpas, 2008: 216).

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde toplumsal sınıflar, Batı Anadolu ve İstanbul'da yönetici sınıflar, gayrimüslim Rum tüccarlar, komisyoncular, toprak sahipleri ve Güneydoğu'da bunlara karşılık gelen Müslümanlar; eşraf ve küçük burjuvazi ile üretim ilişkilerindeki sömürüyü temsil eden asker ve sivil entelektüellerden oluşmaktaydı (Timur, 2008: 18-20). Milli mücadele sonrasında ise, iktidar mücadelesinde bir role sahip ticaret burjuvazisi, küçük burjuvazi, büyük toprak sahipleri ve asker-sivil entelektüeller ve iktidar mücadelesinde bir role sahip olmayan işçi sınıfı ve yoksul köylüler'den oluşmaktadır (Timur, 2008: 65-72). Bu bağlamda toplumsal sınıflar, tüccar ve komisyonculardan oluşan ticaret burjuvazisi, toprakların büyük kısmını elinde tutan feodal toprak sahipleri, yani toprak ağaları, asker ve sivil entelektüeller, orta sınıf olarak adlandırılan kent ve kasaba eşrafı, işçi sınıfı, yoksul, orta ve üst düzey köylülerden oluşmaktaydı. Küçük kentlerdeki eşraf aileleri anlatıları dikkate alındığında, erken Cumhuriyet dönemindeki kentli orta sınıfların kökeninin Osmanlı dönemindeki eşraf ailelerine dayandığı belirtilmektedir (Durakbaşı, 2010: 3-38; Karadağ, 2010: 39-58).

Türkiye'de ikili bir sınıf yapısının ortaya çıkışı da basit meta üretiminden kapitalist üretim biçimine geçiş ve artı değer paylaşım ve dağıtım ilişkisi ile ilgilidir. Bu bağlamda, Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de toplumsal sınıflar:

⁹ Bu çalışmada, kentli orta sınıfa odaklandığından, 'köylüler' bir kategori olarak ele alınmamıştır.

1) Burjuvazi: Toplumsal ve ekonomik anlamda artı değere el koyan ve politik anlamda da yönetici sınıf olan kapitalistleri ve büyük toprak sahiplerini kapsar.

2) İşçi Sınıfı: Toplumsal ve ekonomik anlamda sanayi, maden, metalürji ve inşaat gibi sektörlerde artı değeri üreten ve politik anlamda da yönetilen işçi sınıfıdır.

3) Küçük Burjuvazi/Orta Sınıflar: Toplumsal ve ekonomik anlamda bürokratlar, kendi hesabına çalışanlar, hizmet sektörü çalışanları, ticaret erbabı, zanaatkarlar, serbest ya da kendi hesabına çalışan profesyoneller ile, pazarcılar ve seyyar satıcılar, gündelikçiler ve hatta köylüleri kapsayan marjinal gruplardan oluşur (Yalçın, 1947: 36, 1946: 42) Marjinal gruplar, gelişmekte olan toplumlarda ve tarımsal üretimden endüstriyel üretime, tarım toplumundan kent toplumuna ve sosyalizmden kapitalizme geçen toplumlarda daha önemlidir. Politik anlamda küçük burjuvazi/orta sınıflar, çoğunlukla statükoyu korumada önemli olan muhafazakar yöneticilerin destekçisidirler (Boratav, 1995b: 10).

Türkiye’de Orta Sınıf ve Yeni Orta Sınıf

Boratav (1995a: 7), Türkiye’de kentli sınıf ve toplumsal grupları dokuz kategori olarak belirler: işsizler, emekliler, yüksek nitelikli maaşlı çalışanlar, beyaz yakalı maaşlılar, niteliksiz servis işçileri, mavi yakalı işçiler, zanaatkarlar/seyyar satıcı, pazarcı gibi marjinaler/kendi hesabına çalışan profesyoneller, küçük, orta ve büyük işverenler. Kamu ve özel sektördeki beyaz yakalı işler, servis sektöründeki yeni meslekler nedeniyle, hem iyi eğitilmiş nitelikli hem de niteliksiz işlerde çalışanların sayısında reel genişleme ortaya çıkmıştır (Şimşek, 2005).

Üst düzey mesleklerdeki genişleme bankacılık, sigortacılık, bürokrasi, iletişim ve bilgi teknolojileri, yönetim ve işletmecilik, hukuk, turizm, spor ve boş zaman alanlarında çalışan iyi eğitilmiş yüksek nitelikli profesyonellerin mesleklerinde gerçekleşmiştir. Düşük gelirli beyaz yakalı ve servis çalışanlarına ek olarak, cep telefonu ve aksesuarları gibi yeni ürünlerin satış ve tamiri, kurye ve taşımacılık, müşteri hizmetleri gibi yeni türdeki niteliksiz ya da yarı nitelikli çalışanlar da alt orta sınıflara dahil edilmektedir. Hatta oteller ve güvenli sitelerde resepsiyon ve kat görevliliği, temizlik tanıtım, promosyon, organizasyon gibi hizmet sektöründe çalışanlar da alt orta sınıf olarak tanımlanmaktadır. Bu tartışmalar bağlamında, Boratav’ın mavi yakalı işçiler ve işverenler kategorisinin dışında kalan tüm gruplar yeni orta sınıf içine girmektedir. İşsizler kategorisi nitelikli ve niteliksiz işgücünü içermektedir. Tarım dışı işsizliğin¹⁰ içinde ataması yapılmayan öğretmenler, iktisat, işletme mezunları gibi yüksekokul ve üniversite eğitime sahip beyaz yakalı işsizler de yer almaktadır (Bora, Üstün, Erdoğan ve Bora, 2011). Bu

¹⁰ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2013’te yıllık işsizlik oranı % 9.7, tarım dışı işsizlik oranı ise % 12 olarak açıklamıştır. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

nedenle, işsizlerin de kısmen orta sınıf içinde kalacağını söylemek mümkündür.

Değişen iş ve çalışma biçimlerinde, artık, mimar, mühendis, avukat, doktor gibi yüksek eğitilmiş profesyonellerin, firmalarda maaşlı olarak çalışanlara, ve dolayısıyla, yüksek nitelikli işçilere dönüşmeleri, onların sınıf konumlarında bir değişikliğe neden olmaktadır (Köse & Öncü, 2000; Öncü, 2002). Şirket kuran eğitilmiş profesyonellerin sınıf konumları da farklılaşmaktadır; firma sahibi işveren profesyoneller, kendi meslektaşlarını ve başka profesyonelleri maaşlı çalışanlar olarak istihdam etmektedirler. Bu, profesyonellerin artı değerinin hem birincil hem de ikincil paylaşım ilişkisinden kaynaklanan sınıf konumlarını da değiştirmektedir.

Bazı yaklaşımlara göre orta sınıf olmak yıllık gelir düzeyi ile ilgilidir: Eğer birinin geliri, gelir dağılımının % 20'lik dilimlerinde ortadaki % 60 düzeyinde kalıyorsa; yani, en alt ve en üst % 20'lik gelir diliminin dışında ise, o kişi orta sınıfın üyesidir. Gelir dilimlerine göre tanımlanan orta sınıf, Amerikan Okulunun tanımlamasına denk gelmektedir (Boratav, 1995a). Ancak, Karpat'ın tanımını (2008: 216) akılda tutarak, yeni orta sınıflar, kolejli ve üniversite eğitilmiş, kendi evi ve arabası olan, yıllık geliri 6000 \$'ın üstünde olanlardır (Ayata, 2010a, 2010b, 2010c, 2010d, 2010e; Şimşek, 2005, 2010a, 2010b, 2010c). Toplumsal köken ve babanın mesleği de sınıf konumunu, yukarıya doğru toplumsal hareketliliği ve orta sınıf olmayı belirlemektedir (Yalçın, 1946: 31, 26, 29). Bunlara ek olarak, sınıflar arasındaki temel farklılığı insanlar arasındaki toplumsal, özellikle de kültürel özellikler yaratmaktadır. Bu bağlamda, bugün toplumsal sınıflar arasındaki temel farklılığı, tüketim ve kültürel tüketim, yaşam tarzı ve beğeni göstermektedir. Türkiye'de yeni orta sınıfı eskisinden tüketim, kültürel tüketim, yaşam tarzı ve beğeniler ayırt etmektedir. Üst ve orta sınıflar, Osmanlı döneminden itibaren Batılı tüketim ve yaşam tarzına benimsemeye başlamıştır (Aktüre, 2001; Bali, 2008; Faroqhi, 2006; Orçan, 2002; Toprak, 1995: 25-28;).

Cumhuriyet ile modern bir ülke inşa edilirken, sinema, tiyatro, opera gibi eğlence kültürünü, gündelik yaşam ve yaşam tarzının stilize edilmesinde önemli rol oynamıştır (Boran, 1941c; Şenyapılı, 2005). Günümüzde ise sinema, tiyatro, opera, konser gibi eğlence kültürü, dışarıda buluşma ve yemek yeme, boş zaman uğraşları ve hobiler gibi gündelik yaşam pratikleri ve rutinlerini yeni orta sınıf için ayırt edicidir (Acar & Ayata, 2002; Ayata, 2002; Ayata & Ayata, 1996, 2000; Dikeçligil, 1991; Durakbaşa & Cindoğlu, 2002; Özyeğin, 2002). Özellikle, *trekking* ve kamp yapma, sörf, yelkencilik, tüplü dalış kent dışında yapılan doğa sporları ile ev ya da spor komplekslerinde yapılan, yüzme, düzenli yürüyüş, jogging ve yoga gibi günlük egzersizler yapma ve prestijli AVM'lerde vakit geçirme yeni orta sınıf için önemlidir (Akçaoğlu, 2008; Arslan, 2011; Ayata, 2002, 2010a, 2010b, 2010c, 2010d, 2010e; Bali, 2004; Tutalar, 2008). Bu tür etkinliklere katılım ve kültürel tüketim ile toplumsal ve sınıfsal farklılığın inşası ve gösterilmesi özellikle orta sınıflar üzerinden yapılmaktadır (Arslan, 2011: 123-176;

Karademir Hazır, 2009; Şimşek, 2005, 2010a, 2010b, 2010c). Bu çalışmalar, ister eski ister yeni olsun, ister geleneksel ister modern olsun, ister İslamcı ister laik olsun, toplumsal ve kültürel anlamda yeni orta sınıfın yüzünün modern toplumlara dönük olduğunu vurgular. Bunun istisnası, Balaban'ın (2013) "*faburjuvazi*"sidir. Faburjuvazi, ekonomik olarak hem yoksulu hem zengini olan, iş ve istihdam bakımından hem işvereni hem işçiyi hem de marjinal işlerde çalışanları ve işsizleri içeren, toplumsal ve kültürel olarak ise daha küçük cemaat toplumlarının yüz yüze ilişki özelliklerini taşıyan ve İslami değerleri benimsemiş bir toplumsal kesimdir. Dindar olan faburjuvazi, aslında uzun dönemdir kentlerde yaşamasına rağmen, sadece aile içinde değil, mahalle ve iş yerlerinde de yüz yüze ilişkiler ile kendini göstermektedir.

Bu nedenle, orta sınıfı eski ya da yeni orta sınıf olarak ayırmak yerine, artı değer üretimi ve birincil ve ikincil paylaşım ve dağıtım ilişkilerindeki yerine göre tanımlamanın daha uygun olduğu belirtilmelidir. Böylece, bir taraftan eski-yeni, geleneksel-modern, dindar-laik gibi ayrımlar ile daha çok kültürel vurgunun ağır bastığı orta sınıf tanımlamasının yerine, küresel kapitalizmin ve teknolojik gelişimin etkisinde değişen ve dönüşen iş ve istihdam biçimlerinin sonucu "genişleyen" bir orta sınıf ya da Korkut Boratav'ın ifadesiyle "orta kesim" tanımlanmalıdır. Bugünün iletişim çağında, medyanın teknolojik olanakları ile toplumsal ve kültürel küreselleşme de gerçekleşmiştir. Bu anlamda, yaşam tarzı, beğeni, tüketim ve kültürel tüketim ile inşa edilen ve sunulan toplumsal ve kültürel farklılık aslen ekonomik farklılıktan kaynaklanmaktadır.

2007 Cumhuriyet mitingleri ve Haziran 2013 Gezi Direnişi sürecinde ve sonrasında direnişe katılanlara dair yapılan tartışmalarla¹¹ tekrar gündeme gelen orta sınıf ve yeni orta sınıflar şu şekilde tanımlamak mümkündür. Orta sınıf üzerine oluşan yazından yola çıkarak, Türkiye'de orta sınıflar, "geleneksel orta sınıflar+geleneksel nitelikli profesyoneller + geleneksel kamu çalışanları ve beyaz yakalılar + özel sektördeki yeni eğitilmiş beyaz yakalılar + kendi firmasına sahip eğitilmiş yeni girişimciler + yaklaşık 25-30 yıl içinde ortaya çıkan işlerde çalışan niteliksiz servis sektör çalışanları"ndan oluşmaktadır. Bu bağlamda da, en geniş orta sınıfı, İngiliz sosyoloji ekolünün meslekler temelinde tanımladığı "servis sınıfı" yapmaktadır. Yeni orta sınıf ise "en az kolej olmak üzere üniversite ve üstü eğitilmiş, evi ve araba sahibi, yıllık 6000 \$'ın üstünde geliri, orta sınıf ya da işçi sınıfı kökenli, yüksek pozisyonlu ve prestijli bir işte maaşlı çalışanlar"dan oluşmaktadır.

Sonuç Yerine

Sonuç olarak, II Dünya Savaşı sonrasında gelişen yeni küresel kapitalizmin etkisi ile değişen iş ve çalışma biçimleri yeni toplumsal kesimlerin

¹¹ Gezi Direnişi'ne katılanların toplumsal özellikleri hakkında yapılan değerlendirme ve tartışmalarla ilgili linklerden bazıları "Diğer Kaynaklar" alt başlığı ile Kaynakça'da verilmiştir.

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Marx ve Weber'in toplumsal sınıf tanımlamalarının, bu yeni toplumsal kesimlerin sınıf konumları açıklamaya yetmediği iddia edilmektedir. Bu nedenle, günümüz tabakalaşma ve sınıf yazınında, Marx ve Weber'e referansla, yeni mesleklerde çalışanlar, eğitim düzeyleri, yaptıkları iş ve mesleklerine göre yeni bir sınıf katmanı olarak tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu toplumsal kesimler, üretim araçları sahipliği, artı değer üretmesi ve artı değere el koyması, üretim sürecinde emeğin üstündeki kontrol ve tabiyet ilişkisindeki yeri ve rolü nedeniyle, 'yeni küçük burjuvazi' ya da 'yeni işçi sınıfı' olarak adlandırılmaktadır. Yeni küçük burjuvazi ve yeni işçi sınıfı tanımlamaları, Marxist yaklaşıma referans verirken, yeni orta sınıf toplumsal statü, saygınlık ve yaşam tarzını kullanan tanım, Weberci yaklaşıma referans verir.

Kısaca özetlersek, son 50-60 yılda küresel kapitalizmin etkisinde tüm dünyada iş ve istihdam dolayısıyla çalışma biçimleri değişmiştir. Ancak, bu süreç, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre farklı coğrafyalarda farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bunu, Marxist açıdan yorumlarsak, gelişmiş ülkelerde artı değeri üreten ve artı değere el koyanların, yani artı değer birincil paylaşımından kaynaklanan sınıfların, burjuvazi ve proletaryanın, sınıfsal konumunda bir değişim olmamıştır. Ancak, artı değer yeniden dağıtımında rol alan, yani artı değer ikincil paylaşımından kaynaklanan sınıfın, küçük burjuvazinin, sınıfsal konumunda ise bir değişim gerçekleşmiştir. Çünkü, artı değer ikincil paylaşımından kaynaklanan küçük burjuvazinin, emeğin yeniden üretimindeki rolü, üretim sürecinde emek üzerinde üstlendiği denetim rolü ve sermaye adına karar verme yetkisi farklılaşmıştır. Bununla birlikte, küçük burjuvazinin hem yaptığı işlerin çeşitliliği ve sayısı artmıştır, hem de kendi içinde katmanlaşmıştır. Ancak, belirtilen değişim, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerde küçük burjuvazinin sınıfsal konumunda bir değişiklik olmazken, bu kesimde konumlananların meslekleri, mavi yakalı meslekler dışında meslekler skalasındaki tüm meslek gruplarına dağılır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde durum biraz daha farklıdır. Bunun en temel nedeni, küçük burjuvazinin hala serbest çalışan mimar, mühendis, avukat ve doktorlar gibi yüksek eğitilmiş profesyoneller, esnaf ve zanaatkarlar, bürokratlar, öğretmenler, devlet memurları gibi geleneksel bileşenlerden oluşmasıdır. Bununla birlikte, bankacılık, finans, sigortacılık gibi sektörlerde çalışanlar ile, turizm, eğlence, sağlık, kişisel bakım vb. alanlarda ve hizmet sektöründe çalışanlar da küçük burjuvaziye dahil olmuşlardır.

Eski Sovyet ve Doğu bloku ülkeleri ile Çin'de bunların dışında bir süreç yaşanmaktadır. Devlet sosyalizminde kapitalizme geçiş döneminde toplumsal yapıda ciddi bir değişim yaşanmıştır. Eski entelektüeller ve kültür alanında çalışanlar yeni dönemin orta sınıfını oluşturmaktadırlar. Ayrıca, kapitalist ekonomiye geçiş döneminin *nouveaux riches* ve Çin'in yeni girişimcileri ve yöneticileri, sosyalizm ve komünizm deneyimi yaşayan ülkelerin, küresel kapitalizm etkisiyle oluşan ve oluşmaya devam eden küçük burjuvazisidir.

Bu nedenle, hem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hem de komünist ve eski sosyalist ülkelerde ortaya çıkan toplumsal kesimin sınıfsal konumunu ve toplumsal tabakadaki yerini belirlemeye yönelik çabalar artmıştır. Yeni ortaya çıkan bu toplumsal kesim, Marx'ın küçük burjuvaziden ve Weber'in toplumsal statü ve saygınlıkla vurguladığı orta sınıftan ayırmak için; beyaz yakalılar, yeni işçi sınıfı, yeni küçük burjuvazi, yeni orta sınıf, profesyonel-yönetici sınıf gibi adlarla yaftalanmıştır. Bu yaftaların içinde en yaygın kabul göreni "yeni orta sınıf"tır. Bu adlandırmaların tümünü baştan sona kesen bir faktör vardır: Meslek.

Orta sınıf ve yeni orta sınıf sadece Türkiye'de değil, dünyanın farklı coğrafyalarındaki toplumlar için önemli bir toplumsal meseledir. Gelişmiş, gelişmekte olan kapitalist ülkelerde ve komünizmi ve devlet sosyalizmini benimsemiş eski sosyalist ülkelerde de orta sınıf toplumsal tabakalaşma bakımından ele alınmaktadır. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, ülkelerin farklı deneyimlerine rağmen, genel olarak Batılı gelişmiş toplumların sınıf yapısına doğru bir yönelme izlenmektedir. Bunu ister küçük burjuvazinin, ister geleneksel orta sınıfın genişlemesi olarak isterse yeni bir toplumsal kesim olarak yeni orta sınıf olarak değerlendirilsin, artık burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki "ara" kesimin genişlediği bir gerçektir. Orta sınıflarda bu genişleme ve Batılı orta sınıf özelliklerine doğru yönelim Türkiye için de geçerlidir.

Kaynakça

- Acar, F., & Ayata, A. 2002, "Discipline, Success and Stability: The Reproduction of Gender and Class in Turkish Secondary Education", içinde *Fragments of culture: The Everyday of Modern Turkey*, der. D. Kandiyoti & A. Saktanber, s. 90-111, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Ahmad, F. 2008, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akçaoğlu, A. 2008, *The Mallification of Urban Life in Ankara: A Case of Ankamall*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Akgüç, Ö. 2014, "Para mı? İnsan mı?" *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 13, Sayı: 32309, 23 Mart.
- Akpınar, F. 2005, *Social Stratification and Consumption Profiles of Ankara: A Case Study in Ankara Residential Areas*, Unpublished Doctoral Dissertation, Middle East Technical University, Ankara.
- Aktüre, S. 2001, *1830'dan 1930'a Ankara'da Günlük Yaşam*, içinde *Tarih İçinde Ankara II*, der. Y. Yavuz, s. 35-74, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Appadurai, A. 1990, "Introduction: Commodities and the Politics of Value", içinde *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, der. A. Appadurai, s. 3-63, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
- Aren, S. 2007, *100 Soruda Ekonomi El Kitabı: Türkiye Ekonomisinden Örneklerle*, Ankara: İmge.
- Arol, E. 1989, *Özal'a Laf Söyletmen Arkadaş*, İstanbul: Say.
- Arslan, Z. 2011, *Urban Middle Class, Lifestyle and Taste in Keçiören and Çankaya, Ankara: Distinction through Home Furniture and, Furnishing and Decoration*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Avcıoğlu, D. 1996, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın - 1926-1983*, İstanbul: Tekin Yayınevi.

- Ayata, A. G., & Ayata, S. 1996, "Konut Alanları, Cemaat İlişkileri ve Kent Kültüründe Kadınlar: Ankara Araştırmasının Sonuçları", içinde *Diğerlerinin Konut Sorunları*, der. E. M. Komut, s. 65-70, Ankara: Chambers of Architects of Turkey.
- Ayata, S. 1988, "Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışması ve Salon Kullanımı", *Toplum ve Bilim*, Sayı 42, 5-25.
- Ayata, S. 1989, "Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman", *Toplum ve Bilim*, Sayı 46/47, 101-127.
- Ayata, S. 1996, "Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü", Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.
- Ayata, S. 2002, "The New Middle Class and The Joys of Suburbia", içinde *Fragments of Culture: The Everyday of Modern Turkey*, der. D. Kandiyoti & A. Saktanber, s. 25-42, New Jersey: I. B. Tauris and Co Publishers.
- Ayata, S. 2010a, "Finansal Krizden Toplumsal Krize-1", *Radikal*, erişim: 27/05/2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=27.5.2010&ArticleID=999015&CategoryID=104>.
- Ayata, S. 2010b, "Finansal Krizden Toplumsal Krize-2", *Radikal*, erişim: 28/05/2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=&ArticleID=999342&CategoryID=104>.
- Ayata, S. 2010c, "Finansal Krizden Toplumsal Krize-3", *Radikal*, erişim: 29/05/2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=999461&Date=29.05.2010&CategoryID=104>.
- Ayata, S. 2010d, "Finansal Krizden Toplumsal Krize-4", *Radikal*, erişim: 30/05/2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=&ArticleID=999590&CategoryID=104>.
- Ayata, S. 2010e, "Finansal Krizden Toplumsal Krize-5", *Radikal*, erişim: 31/05/2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=999773&Date=31.05.2010&CategoryID=104>.
- Ayata, S., & Ayata, A. 2000, "Toplumsal Tabakalaşma, Mekânsal Ayrışma ve Kent Kültürü", içinde *Mübeccel Kiray İçin Yazılar*, der. F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş & M. Türkay, s. 151-173, İstanbul: Bağlam.
- Balaban, U. 2013, *Faburjuvazi ve İktidar: Yakın Türkiye Tarihinde Sınıf ve Siyasal İslam*.
- Bali, R. N. 2004, *Tarz-ı Hayattan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar*, İstanbul: İletişim.
- Bali, R. N. 2008, "Mayer Mağazası ve Georg Mayer", içinde *Türk Çarşısı*, der. G. Mayer, çev. Y. Öztel, İstanbul: Kitabevi.
- Balzer, H. D. 1996, *Russia's missing middle class*. New York: Armonk.
- Baudrillard, J. 1996, *the System of Objects*, çev. J. Benedict, London, New York: Verso.
- Baudrillard, J. 1997a, Objects, Images, and the Possibilities of Aesthetic Illusion, içinde *Jean Baudrillard: Art and Artefact*, der. N. Zurbrugg, s. 7-18, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Baudrillard, J. 1997b, "Aesthetic Illusion and Virtual Reality", içinde *Jean Baudrillard: Art and Artefact*, der. N. Zurbrugg, s. 19-27, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Baudrillard, J. 1998, *The Consumer Society: Myths and Structures*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Baudrillard, J. 2008, *Tüketim Toplumu: Söylenceleri-Yapıları*, çev. H. Deliceçaylı & F. Keskin, İstanbul, Ayrıntı.
- Bauman, Z. 1999, *Çalışma Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*, İstanbul: Sarmal.
- Bauman, Z. 2005, *Work, Consumerism, and the New Poor*, Maidenhead, Berkshire, England, NY: Open University Press.
- Beck, U. 1992, *Risk Society: Towards a New Modernity*, trans. M. Ritter, London: Sage Publications.
- Berkes, N. 1969-1970, *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi - Cilt 1-2*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Berkes, N. 2002a, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Berkes, N. 2002b, *Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Blau, P. M., & Duncan, O. D. 1967, *the American Occupational Structure*. New York, London, Sydney: John Wiley & Sons, Inc.
- Bocock, R. 1992, "Consumption and Lifestyles", içinde *Social and Cultural Forms of Modernity*, der. R. Bocock & K. Thompson, s. 121-165, Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Bocock, R., & Thompson, K. (Der.) 1992, *Social and Cultural Forms of Modernity*, Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Bora, A., Üstün, İ., Erdoğan, N. & Bora, T. 2011, *Boşuna mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*, İstanbul: İletişim.
- Boran, B. S. 1940, *Köy Davası 'Şehirleşmek' Davasıdır*, erişim 04/10/2010, http://www.behiceboran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=51:1940&catid=8:aforizmalar&Itemid=8.
- Boran, B. S. 1941a, *Şehir ve Şehirleşme Davamız*, erişim 04/10/2010, http://www.behiceboran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=51:1940&catid=8:aforizmalar&Itemid=8.
- Boran, B. S. 1941b, *Hadiseler ve Düşünceler: Büyüyen Şehirlerimiz*, erişim 04/10/2010, http://www.behiceboran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=51:1940&catid=8:aforizmalar&Itemid=8.
- Boran, B. S. 1941c, *Modern Şehir Örneği*, erişim 04/10/2010, http://www.behiceboran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=51:1940&catid=8:aforizmalar&Itemid=8.
- Boran, B. S. 1941d, *Hadiseler ve Düşünceler: İki Resim Sergisi*, erişim 04/10/2010, http://www.behiceboran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=51:1940&catid=8:aforizmalar&Itemid=8.
- Boran, B. S. 1941e, *İptidailik ve Medenilik Meselesi*, erişim 04/10/2010, http://www.behiceboran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=51:1940&catid=8:aforizmalar&Itemid=8.
- Boran, B. S. 1945, *Toplumsal Yapı Araştırmaları - İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki*, erişim 04/10/2010, http://www.behiceboran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=60.
- Boran, B. S. 1970, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Yayıncılık Matb.
- Boran, B. S. 1987, "Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji", çev. R. Kaya, *Bilim ve Sanat Dergisi*, 84, erişim 04/10/2010, http://www.behiceboran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=60.
- Boratav, K. 1980, *100 Soruda Gelir Dağılımı: Kapitalist Sistemde, Türkiye'de, Sosyalist Sistemde*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. 1981, *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Boratav, K. 1990, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. 1995a, *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. 1995b, *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bourdieu, P. 1984, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, trans. R. Nice, London: Routledge.
- Bourdieu, P. 1985, "Social Space and the Genesis of Groups", *Theory and Society*, 14 (6), s. 723-744, <<http://www.jstor.org/stable/657373>>.
- Bourdieu, P. 1986, "The Forms of Capital", içinde *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, der. J. Richardson, s. 241-258, New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. 1990a, *Photography: A Middle Brow Art*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 1990b, *In Other Words*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 1992, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Bourdieu, P. 1993, "Outline of a Sociological Theory of Art Perception", içinde *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, der. P. Bourdieu, New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, P. 1995, *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. 2000, "The Aesthetic Sense as the Sense of Distinction", içinde *The Consumer Society Reader*, eds. J. B. Schor & D. B. Holt, s. 187-205, New York: The New Press.
- Bourdieu, P. (et al.) 1998, *Practical Reason: On Theory of Action*, çev. R. Johnson, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Braverman, H. 1974, *Labour and Monopoly Capital*, New York: Basic Books.
- Breen, R., & Rottman, D. B. 1995, *Class Stratification: A Comparative Perspectives*. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Harvester Wheatsheaf.
- Brooks, D. 2000, *Bobos in Paradise: The New Upper Class and How They Got There*, New York, London, Toronto, Sydney and Singapore: Simon & Schuster.
- Burris, V. 1989, "New Directions in Class Analysis", içinde *The Debate on Classes*, ed. E. O. Wright, s. 157-173, NY: Verso.
- Burris, V. 1995, "The Discovery of the New Middle Class", içinde *The New Middle Classes: Life-Styles, Status Claims and Political Orientations*, der. A. J. Vidich, s. 15-54, Hampshire & London: Macmillan.
- Burris, V. 1999, "Class Structure and Political Ideology", *Critical Sociology*, 25 (2/3), s. 308-332.
- Butler, T. & Savage, M. (Der.), 1995, *Social Change and Middle Classes*, London, New York: Routledge.
- Carchedi, G. 1975a, "On the Economic Identification of the New Middle Class", *Economy and Society*, 4 (1), s. 1-86.
- Carchedi, G. 1975b, "Reproduction of Social Classes at the Level of Production Relations", *Economy and Society*, 4 (4), s. 361-418.
- Carchedi, G. 1989, "Classes and Class Analysis", içinde *The Debate on Classes*, der. E. O. Wright, s. 105-125, London: Verso.
- Cartier, C. 2013, "Class, Consumption and the Economic Restructuring of Consumer Space", içinde *Middle Class China: Identity and Behaviour*, der. M. Chen & D. S. G. Goodman, s. 34-53, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Chen, M. & Goodman, D. S. G. 2013, "Introduction: Middle Class China – Discourse, Structure and Practice", içinde *Middle Class China: Identity and Behaviour*, der. M. Chen & D. S. G. Goodman, s. 1-11, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Chunling, L. 2013, "Sociopolitical Attitudes of the Middle Class and the Implications for Political Transition", içinde *Middle Class China: Identity and Behaviour*, der. M. Chen & D. S. G. Goodman, s. 12-33, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Corrigan, P. 1997, *the Sociology of Consumption*, London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Crompton, R. 1996, *Class and Stratification: An Introduction to Current Debates*, Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Crompton, R., & Scott, J. 2005, "Class Analysis: Beyond the Cultural Turn", içinde *Rethinking Class: Culture, Identities & Lifestyle*, der. F. Devine, M. Savage, J. Scott & R. Crompton, s. 186-203, New York: Palgrave.
- Danielson, M. N., & Keleş, R. 1985, *the Politics of Rapid Urbanization*, New York & London: Holmes & Meier.
- Devine, F. 2005, "Middle-Class Identities in the United States", içinde *Rethinking Class: Culture, Identities & Lifestyle*, der. F. Devine, M. Savage, J. Scott & R. Crompton, s. 140-162, New York: Palgrave.
- Devine, F., & Savage, M. 2005, "The Cultural Turn, Sociology and Class Analysis", içinde *Rethinking Class: Culture, Identities & Lifestyle*, der. F. Devine, M. Savage, J. Scott, & R. Crompton, s. 1-23, New York: Palgrave.
- Dikeçligil, B. 1991, "Yaşama Tarzı ile Gelir Seviyesi Arasındaki İlişki", içinde *Aile Yazıları 1: Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç*, der. B. Dikeçligil & A. Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, <http://www.aile.gov.tr/files/kutuphane_5_AileYazilari_1.pdf>, erişim 10/06/2011.

- Douglas, M., & Isherwood, B. 1979, *the World of Goods*, London & New York: Routledge.
- Duncan, O. D., & Reiss, A. J. 1956, *Social Characteristics of Urban and Rural Communities*, New York: Wiley.
- Durakbaşı, A. 2010, "Taşra Burjuvazisinin Tarihsel Kökenleri", *Toplum ve Bilim*, 118, s. 6-38.
- Durakbaşı, A., & Cindoğlu, D. 2002, "Encounters at the Counter: Gender and the Shopping", içinde *Fragments of Culture: The Everyday of Modern Turkey*, der. D. Kandiyoti & A. Saktanber, s. 73-89, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Eagleton, T. 1976, *Criticism and Ideology: A Study in Marxist Literary Theory*, London: NLB, Atlantic Highlands: Humanities Press.
- Eagleton, T. 1993, *the Crisis of Contemporary Culture*, Oxford: Clarendon Press.
- Eagleton, T. 1997, *the Illusions of Postmodernism*, Oxford: Blackwell Publishers Lmd.
- Ehrenreich, B. 1989, *the Inner Life of the Middle Class*, NY, NY: Harper-Colins.
- Erkul, A. 1997, "Behice Boran'ın Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme Görüşleri", *Amme İdaresi Dergisi*, 30 (1), s. 83-107.
- Erman, T. 2010, "Kent ve Gecekondu", içinde *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, der. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak & M. Şiriner, s. 227-265, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Faroqhi, S. & Neumann, C. K. 2006, *Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Featherstone, M. 1998, *Consumer Culture and Postmodernism*, London: Sage.
- Featherstone, M. 1998, *Consumer Culture and Postmodernism*, London: Sage.
- Featherstone, M. 2004, "Automobilities: An Introduction", *Theory, Culture & Society*, 21 (4/5), s. 1-24.
- Fernandez, L. 2006, *India's New Middle Class: Democratic Politics in an Era of Economic Reform*, Minnesota: Minnesota University Press., erişim 26/12/2010, <http://books.google.com.tr/books?id=WQYcVDJS7o0C&printsec=frontcover&dq=new+middle+class&source=bl&ots=aW0RC1H5ch&sig=hXh4Ar8w1wr3fadMk7hS7ULuYwM&hl=tr&ei=JIzuTPDqCM2WhQejio2IDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10&ved=0CHEQ6AEwCTgK#v=onepage&q&f=false>.
- Ganguly-Scrase, R. ve Scrase, T. J. 2009, *Globalisation and the Middle Classes in India: The Social and Cultural Impact of Neoliberal Reforms*. London, New York: Routledge.
- Geray, C. 1967, *Toplum kalkınması deneme çalışmaları: Bünyan örneği*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Giddens, A. 1973, *the Class Structure of the Advanced Societies*, London: Hutchinson University Library.
- Giddens, A. 1995, "The Growth of the New Middle Class", içinde *The New Middle Classes: Life-Styles, Status Claims and Political Orientations*, der. A. J. Vidich, s. 103-129, Hampshire and London: Macmillan.
- Gilbert, D. 2003, *The American Class Structure in an age of growing inequality*. Belmont, CA: Thomson/Wadsworth.
- Gilbert, D. L. 2007, *Mexico's Middle Class in the Neoliberal Era*, Tucson: The University of Arizona Press.
- Goldthorpe, J. H. 1983, "Women and Class Analysis: In Defence of the Replies", *Sociology*, 7 (4), s. 465-88.
- Goldthorpe, J. H. 1984, "Women and Class Analysis: A Reply to the Replies", *Sociology*, 18 (4), s. 465-500.
- Goldthorpe, J. H. 1985, "On Economic Development and Social Mobility", *British Journal of Sociology*, 36 (4), s. 549-73.
- Goldthorpe, J. H., & Payne, C. 1986, "Trends in Intergenerational Class Mobility in England and Wales, 1972-1983", *Sociology*, 20, s. 1-24.
- Goldthorpe, J. H., Lookwood, D., Bechhoffer, F., & Platt, J. 1969, *the Affluent Worker in the Class Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Golthorpe, J. H. 2003, "The Service Class Revisited", içinde *Social Change and Middle Classes*, der. T. Butler & M. Savage, s. 313-329, London, New York: Routledge.
- Gottdiener, M. 2000a, *Approaches to Consumption: Classical and Contemporary Perspectives*, içinde *New Forms of Consumption: Consumers, Culture and Commodification*, der. M. Gottdiener, s. 3-31, Lanham, Boulder, New York and Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Gottdiener, M. 2000b, "The Consumption of Space and the Spaces of Consumption", içinde *New Forms of Consumption: Consumers, Culture and Commodification*, n der. M. Gottdiener, ch. 13, s. 265-285, Lanham, Boulder, New York and Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Gottdiener, M. 2000c, *New Forms of Consumption: Consumers, Culture, and Commodification*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Gottdiener, M. 2005, *Postmodern Göstergeler*, çev. H. Gür, E. Cengiz & A. Nur, İstanbul: İmge.
- Güvenç, M. 2000, "Kent Araştırmasına İlişkisel Yaklaşım: İşyeri-Statü Farklılaşması ve Mekansal İzdüşümleri", içinde *Mübeccel Kiray İçin Yazılar*, der. F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş & M. Türkay, s. 235-272, İstanbul: Bağlam.
- Güvenç, M. 2005, "Toplumsal-Mekansal Farklılaşmayı Haritalamak/1990 Sayımından Ankara Manzaraları", içinde *Cumhuriyet'in Ankara'sı*, der. T. Şenyapılı, s. 184-197, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Hall, S. et al. (Der.) 1980, *Culture, Media, Language*, London: Hutchinson.
- Hall, S., & Du Gay, P. (Der.) 1996, *Questions of Cultural Identity*, London: Sage.
- Hall, S., & Gieben, B. (Der.) 1992, *Formations of Modernity*, Cambridge: Polity.
- Harvey, D. 1989, *the Condition of Postmodernity*, Oxford, Cambridge, Mass, USA: Blackwell.
- Harvey, D. 1996, *Justice, Nature, and the Geography of Difference*, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Harvey, D. 2003, *the New Imperialism*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Hendrischke, H. 2013, "Institutional Determinants of the Political Consciousness of Private Entrepreneurs", içinde *Middle Class China: Identity and Behaviour*, der. M. Chen &, D. S. G. Goodman, s. 135-148, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Hinderink, J., & Kiray, M. B. 1970, *Social Stratification as an Obstacle to Development: A Study of Four Turkish Villages*, New York, Washington, London: Praeger Publishers.
- Holt, D. B. 1995, "How Consumers Consume: A Typology of Consumption Practices", *The Journal of Consumer Research*, 22 (1), 1-16.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ortadirek>
- <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- <http://www.sendika.org/2013/06/her-yer-taksim-her-yer-direnis-bu-isci-sinifinin-tarihsel-ozlemi-olan-sinirsiz-dolaysiz-demokrasi-cagrisidir-korkut-boratav/> (erişim 22/01/2014).
- <http://capul.tv/capulcu-bulteni-gezi-sinif-sol-prof-dr-korkut-boratav/> (erişim 22/01/2014).
- <http://www.karasaban.net/prof-dr-korkut-boratavla-gezi-sinif-ve-sol-uzerine-capul-tv/> (erişim 22/01/2014).
- <http://capul.tv/capulcu-bulteni-gezi-sinif-sol-prof-dr-korkut-boratav/> (erişim 22/01/2014).
- http://bahattinaksit.blogspot.com.tr/2013/07/taksim-gezi-park-eylemleri-uzerine_14.html (erişim 22/01/2014).
- http://bahattinaksit.blogspot.com.tr/2013/07/taksim-gezi-park-eylemleri-uzerine_2849.html (erişim 22/01/2014).
- <http://bahattinaksit.blogspot.com.tr/2013/07/taksim-gezi-park-eylemleri-uzerine.html> (erişim 22/01/2014).
- http://bahattinaksit.blogspot.com.tr/2013/07/taksim-gezi-park-eylemleri-uzerine_16.html; (erişim 19/02/2014).

- [http://www.academia.edu/6112553/Bourdieu_Wacquant_ve_Gezi_Parkinin_Kucuk_Burjuvalari_\(erisim_18/02/2014\)](http://www.academia.edu/6112553/Bourdieu_Wacquant_ve_Gezi_Parkinin_Kucuk_Burjuvalari_(erisim_18/02/2014)).
<http://istifhanem.com/2014/01/18/17ocakwacquantizlenim/> (erisim 20/02/2014).
<http://t24.com.tr/haber/keyder-gezi-olaylarinin-seyrini-turkiyede-yukselmekte-olan-yeni-orta-sinif-degistirmistir/238849> (erisim 22/01/2014).
<http://konusakonusa.org/2013/09/05/gezi-parki-protostolari-baglaminda-yeni-orta-siniflar-neo-liberal-donusum-ve-yoksulluk/> (erisim, 16/01/2014).
- Jing, Y. ve Jianzhong, D. 2013, Understanding Entrepreneurs içinde içinde *Middle Class China: Identity and Behaviour*, der. M. Chen & D. S. G. Goodman, s. 149-168, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Kalaycıoğlu, H. S., Kardam, F., Rittersberger-Tılıç, H., Çelik, K., & Türkyılmaz, S. 2008, *Ankara Kent Merkezinde Toplumsal Tabaklaşma, Hareketlilik ve Sosyoekonomik Statü Araştırması*, TÜBİTAK (ProjeNo: SOBAG 104 K 039), Yayınlanmamış Araştırma Raporu, Ankara, Türkiye.
- Kalaycıoğlu, H. S., Kardam, F., Tüzün, S., & Ulusoy, M. 1998, "Türkiye için Bir Sosyoekonomik Statü Ölçütü Geliştirme Yönünde Yaklaşım ve Denemeler", *Toplum ve Hekim*, 13 (2), s. 126-137.
- Karadağ, M. 2010, "Taşra Kentlerinde Yaşam Tarzları Alanı: Kültür ve Ayrım", *Toplum ve Bilim*, Sayı 118, s. 39-58.
- Karademir-Hazır, I. 2009, *Different Facets of New Middle Classness: A Case Study in the City of Ankara*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Karpat, K. H. 1967, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Karpat, K. H. 1973, *Social Change and Politics in Turkey: a Structural-historical Analysis [electronic resource]*, Leiden: Brill.
- Karpat, K. H. 1976, *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization*, Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Karpat, K. H. 2008, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, Ankara: İmge.
- Kartal, K. S. 1978, *Kentleşme ve İnsan: Kentleşme Sürecinde İnsan Tutum ve Davranışlarında Meydana Gelen Değişmeler. Çankırı Köylerinden Ankara'ya Göç Edenler Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara: Doğan Basımevi.
- Keleş, R. 1975, "Social Stratification", içinde *Social Change in İzmir*, der. B. Güvenç, s. 97-120, Ankara: The Social Science Association of Turkey.
- Keleş, R. 1983, *100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve gecekondu*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Keleş, R. 1990, *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge.
- Keyder, Ç. 1995, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim.
- Kıray, M. B. 1975, "Business Structure", içinde *Social Change in İzmir*, der. B. Güvenç, s. 1-96, Ankara: The Social Science Association of Turkey.
- Kıray, M. B. 1999, *Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme*, İstanbul: Bağlam.
- Kıray, M. B. 2003, *Kentleşme Yazıları*, İstanbul: Bağlam.
- Kıray, M. B. 2005, *Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, İstanbul: Bağlam.
- Kıvılcımlı, H. 1974, *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları.
- Kozanoğlu, C. 2001, *Yeni Şehir Notları*, İstanbul: İletişim.
- Köse, A. H. ve Öncü, A. 2000, *Kapitalizm, İnsanlık ve Mühendislik: Türkiye'de Mühendisler Mimarlar*, Ankara: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği.
- Lash, S., & Urry, J. 1987, *The End of Organized Capitalism*, Cambridge: Polity.
- Lederer, E., & Marschak, J. 1995, "The New Middle Class", içinde *The New Middle Classes: Life-styles, Status Claims and Political Orientations*, der. A. J. Vidich, s. 55-86, Hampshire & London: Macmillan.
- Lewis, B. 1968, *The Emergence of Modern Turkey*, London, New York, Issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs [by] Oxford U.P.
- Lewis, B. 2007, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, İstanbul: Yapı Kredi.
- Li, C. 2010, *China's Emerging Middle Class: Beyond Economic Transformation*, Washington, D.C.: Brookings Institution Press.

- Liu, J. 2013, "White-collar Workers: Gender and Class Politics in an Urban Organization", içinde *Middle Class China: Identity and Behaviour*, der. M. Chen & D. S. G. Goodman, s. 75-89, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Lockwood, D. 1995, "Marking Out the Middle Class(es)", içinde *Social change and middle classes*, der. T. Butler & M. Savage, s. 1-12, London, New York: Routledge.
- Lomnitz, L., & Melnick, A. 1991, *Chile's Middle Class: A Struggle for Survival in the Face of Neoliberalism*, Colorado, London: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Lury, C. 1996, *Consumer Culture*, Oxford: Polity Press.
- Marcuse, H. 1991, *One Dimensional Man*, Boston: Beacon Press.
- Mardin, Ş. 1992, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim.
- Mardin, Ş. 2006, *Religion, Society and Modernity in Turkey*, Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Martin, A. S. 1993, Makers, Buyers, and Users: Consumerism as a Material Culture Framework, *Winterthur Portfolio*, 28 (2-3), s. 141-57.
- Marx, K. 1967, *Capital: A Critique of Political Economy*, der. F. Engels, New York: International Pub.
- Marx, K. 1969, *Theories of Surplus-Value (Volume IV of Capital)*, trans. E. Burns, Moscow: Progress Publishers.
- McCracken, G. 1990, *Culture and Consumption: New Approaches to the Symbolic Characters of Consumer Goods and Activities*, Bloomington: Indiana University Press.
- McNall, S. G., Levine, R. F. & Boulder, R. (Der.) 1991, *Bringing Class Back In: Contemporary and Historical Perspectives*, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- Miles, S. 1998, *Consumerism: As a Way of Life*, London: Sage.
- Miller, D. 1995, *Material Culture and Mass Consumption*, Oxford: Blackwell.
- Miller, D. 1998, "Why Some Things Matter?" içinde *Material Cultures: Why Some Things Matter*, der. D. Miller, s. 3-21, Chicago: The University of Chicago Press.
- Miller, D. 2000, "The Birth of Value", içinde *Commercial Cultures*, der. P. Jackson, M. Lowe, D. Miller & F. Mort, s. 77-85, Oxford & New York: Berg.
- Miller, D. 2001a, "Behind Closed Doors", içinde *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, der. D. Miller, s. 1-19, Oxford & New York: Berg.
- Miller, D. 2001b, "Possessions", içinde *Home Possessions: Material Culture behind Closed Doors*, der. D. Miller, s. 107-121, Oxford & New York: Berg.
- Miller, D. 2002, "Consumption as the Vanguard of History: A Polemic by Way of an Introduction", içinde *Acknowledging Consumption: A Review of New Studies*, In der. D. Miller, yeniden basım, s. 1-57, London, New York: Routledge.
- Miller, D. 2005, "Materiality: An introduction", içinde *Materiality*, der. D. Miller, s. 1-50, Durham, London: Duke University Press.
- Miller, D., & Tilley, C. Y. 1984, *Ideology, Power and Prehistory*, Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Mills, C. W. 1951, *White Collar* (8th ed.), New York: Oxford Press.
- Orçan, M. 2004, *Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*, Ankara: Kadim.
- Öncü, A. 2002, "Global Consumerism, Security as Public Spectacle, and the Cultural Remapping of Istanbul in the 1990s", içinde *Fragments of Culture: The Everyday of Modern Turkey*, eds. D. Kandiyoti & A. Saktanber, s. 171-190, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Öncü, A. F. 2003, *A Sociological Inquiry into the History of the Union of Turkish Chambers of Engineers and Architects: Engineers and the State*, Lewiston, N.Y.: Edwin Mellen Press.
- Öngen, T. 1994, *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi: Günümüzde İşçi Sınıfı*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Özyeğin, G. 2002, "The Doorkeeper, the Maid, and the Tenant: Troubling Encounters in the Turkish Urban Landscape", içinde *Fragments of Culture: The Everyday of Modern Turkey*, der. eds. D. Kandiyoti & A. Saktanber, s. 43-72, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

- Patino, J. 2008, *Consumption and Social Change in a Post-Soviet Middle Class*, Washington, D.C, Woodrow Wilson Center Press, Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Pfautzi, H. W., & Duncan, O. D. 1950, "A Critical Evaluation of Warner's Work in Community Stratification", *American Sociological Review*, 15/2, s. 205-215.
- Poulantzas, N. 1977, "The New Petty Bourgeoisie", içinde *Class and Class Structure*, der. A. Hunt, London: Lawrence and Wishart.
- Poulantzas, N. 1979, *Classes in Contemporary Capitalism*, London: Verso.
- Pultar, G., & Erman, T. (Der.) 2005, *Türk(İye) Kültürleri*, İstanbul: Tetragon.
- Ren, H. 2013, *The Middle Class in Neoliberal China: Governing Risk, Life-Building, and Themed Spaces*, London, New York, NY: Routledge.
- Rocca, J. L. 2013, "Homeowners' Movements: Narratives on the Political Behaviours of the Middle Class", içinde *Middle Class China: Identity and Behaviour*, der. M. Chen & D. S. G. Goodman, s. 110-134, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Rojek, C. 1989a, "Leisure and 'the Ruins of the Bourgeoisie World'", içinde *Leisure for Leisure: Critical Essays*, der. C. Rojek, s. 92-112, London: Macmillan Press Ltd.
- Rojek, C. 1989b, "Leisure Time and Leisure Space", içinde *Leisure for Leisure: Critical Essays*, der. C. Rojek, s. 191-203, London: Macmillan Press Ltd.
- Ross, G. 1978, "Marxism and the New Middle Classes: French Critiques", *Theory & Society*, 5(2), s. 163-190.
- Salmenniemi, S. 2012, *Rethinking Class in Russia*, Burlington, VT: Ashgate Pub.
- Savage, M. 1995, "Class Analysis and Social Research", içinde *Social Change and Middle Classes*, der. T. Butler & M. Savage, s. 15-25, London, New York: Routledge.
- Savage, M., & Butler, T. 2003, "Assets and the Middle Classes in Contemporary Britain", içinde *Social Change and Middle Classes*, der. T. Butler & M. Savage, s. 345-357, London, New York: Routledge.
- Savage, M., Bagnall, G., & Longhurst, B. 2005, "Local Habitus and Working-Class Culture", içinde *Rethinking Class: Culture, Identities & Lifestyle*, F. Devine, M. Savage & R. Crompton, s. 95-122, New York: Palgrave.
- Savage, M., Barlow, J., Dickens, P. & Feilding, T. 1992, *Property, Bureaucracy, and Culture: Middle-Class Formation in Contemporary Britain*, London, New York: Routledge.
- Simmel, G. 1950, The Metropolis and Mental Life, içinde *The Sociology of Georg Simmel*, der. & trans. K. H. Wolff, s. 24-31, Glencoe, Ill: Free Press.
- Skeggs, B. 2005, the Rebranding of Class: Propertising Culture, içinde *Rethinking Class: Culture, Identities & Lifestyle*, der. F. Devine, M. Savage & R. Crompton, s. 46-68, New York: Palgrave.
- Şenyapılı Ö. 2005, *Gençlik Yıllarımın (ve Öncesinin) Anakarasında Eğlenme-Dinlenme Mekanları*, içinde *Cumhuriyet'in Ankara'sı Ankara'sı*, der. T. Şenyapılı, s. 310-356, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Şenyapılı T. 2004, "Baraka'dan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960", İstanbul: İletişim.
- Şenyapılı T. 2005, "Ankara Kenti 'İkili Yapısında' Dönüşümler", içinde *Cumhuriyet'in Ankara'sı*, der. T. Şenyapılı, s. 216-245, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Şimşek, A. 2005, *Yeni Orta Sınıf*, İstanbul: Epokhe.
- Şimşek, A. 2010a, *Rahatı Kaçmış, Endişeli Bir Sınıf*, erişim 10/06/2010, <http://www.birgun.net/research_index.php?category_code=1275302137&news_code=1275302179&year=2010&month=05&day=31>.
- Şimşek, A. 2010b, *Çöküşten yükseliş Çıkarmaya Çalışmak: Neşeli 90'lı Yıllar!* erişim 10/06/2010, <http://www.birgun.net/research_index.php?category_code=1275302137&news_code=1275385333&year=2010&month=06&day=01>.
- Şimşek, A. 2010c, *Yurdum İnsanından Uzaklarda...*, erişim 04/06/2004, <http://www.birgun.net/research_index.php?category_code=1275302137&news_code=1275471446&year=2010&month=06&day=02>.

- Tang, B. 2013, Urban Housing-Status-Groups: Consumption, Lifestyles and Identity, içinde *Middle Class China: Identity and Behaviour*, der. Chen, M. & Goodman, D. S. G., s. 54-73, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Tang, B. & Unger, J. 2013, "The Socioeconomic Status, Co-optation and Political Conservatism of the Educated Middle Class: A Case Study of University Teachers", içinde *Middle Class China: Identity and Behaviour*, der. M. Chen & D. S. G. Goodman, s. 90-111, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Timur, T. 2008, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Toprak, Z. 1995, "Tüketim Örüntüleri ve Osmanlı Mağazaları", *Cogito*, 5, s. 25-28.
- Trentmann, F., & Taylor, V. 2006, "From Users to Consumers: Water Politics in Nineteenth-Century London", içinde *Making of the Consumer: Knowledge, Power and Identity in the Modern World*, der. F. Trentmann, s. 53-79, Oxford, New York: Berg.
- Tutalar, L. 2008, *Globalization and Shopping Malls in Ankara: Four Cases*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Tüzün, S. 2000, "Kentsel Türkiye Hane ve Bireyleri için Bir Tabakalaşma Modeli Olarak Veri Sosyo-Ekonomik Statü İndeksi (Veri S.E.S.İ.)", içinde *Mübeccel Kıray için Yazılar*, der. F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş & M. Türkay, s. 371-385, İstanbul: Bağlam.
- Urry, J. 1973, "Towards a Structural Theory of the Middle Class", *Acta Sociologica*, 16 (3), s. 175-187.
- Veblen, T. 1992, *the Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*, New Brunswick: Transaction Publishers. (Original work published 1899)
- Veblen, T. 2000, "Conspicuous Consumption", içinde *The Consumer Society Reader*, der. J. B. Schor & D. B. Holt, s. 187-205, New York: The New Press.
- Veblen, T. 2005a, *Conspicuous Consumption*, New York: Penguin Books. (Original work published 1902).
- Veblen, T. 2005b, *Aylak Sınıf*, çev. Z. Gültekin & C. Atay, İstanbul: Babil Yayınları.
- Wacquant, L. J. D. 1991, "Making Class: The Middle Class(es) in Social Theory and Social Structure", içinde *Bringing Class Back In: Contemporary and Historical Perspectives*, der. S. G. McNall, R. F. Levine & R. Boulder, s. 39-64, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- Warde, A. 1992, *Social Change in Contemporary Britain*, Cambridge, UK; Cambridge, MA, USA: Polity Press, 1992.
- Warde, A. 1997, *Consumption, Food, and Taste: Culinary Antinomies and Commodity Culture*, London; Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Warde, A. 2000, *Eating Out: Social Differentiation, Consumption, and Pleasure*, Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Warde, A. 2006, "Cultural Capital and the Place of Sport", *Cultural Trends*, 15 (2/3), s. 107-122.
- Warde, A., & Tomlinson, M. 2003, "Taste Among the Middle Classes, 1968-88", içinde *Social Change and Middle Classes*, eds. T. Butler & M. Savage, s. 241-256, London, New York: Routledge.
- Weber, M. 1978, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, 4th German ed., der. G. Roth & C. Wittich, trans. E. Fischoff, Berkeley: University of California Press.
- White, A. 2004, *Small-Town Russia: Postcommunist Livelihood and Identities*, London, New York: Routledge.
- Witz, A. 1995, "Gender and Service-Class Formation", içinde *Social change and middle Classes*, eds. T. Butler & M. Savage, s. 41-57, London, New York: Routledge.
- Wright, E. O. 1976, "Class Boundaries in Advanced Capitalist Societies", *New Left Review*, 98, s. 3-41.
- Wright, E. O. 1978, *Class, Crisis and State*, London: New Left Books.
- Wright, E. O. 1985, *Classes*, London: Verso.
- Wright, E. O. (Der.) 1989, *the Debates on Classes*, London: Verso.
- Wright, E. O. (Der.) 2002, *Alternative Foundations of Class Analysis*, erişim <<http://www.ssc.wins.edu/~wright/Found-all.pdf>>.

- Wynne, D. 1998, *Leisure, Lifestyle and the New Middle Class: A Case Study*, London; New York: Routledge.
- Yalçın, A. 1946, İctimai Sınıflar Meselesi, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 8 (1-4), s. 1-45.
- Yasa, İ. 1955, *Hasanoğlan Köyü'nün İctimai-İktisadi Yapısı*, Ankara: Doğu Matbaası,
- Yasa, İ. 1966, *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, Ankara, Akin Matbaası.
- Yasa, İ. 1970, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Yanıklar, C. 2006, *Tüketimin Sosyolojisi*, İstanbul: Birey.
- Yerasimos, S. 1974, *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye*, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Zürcher, E. J. 2004, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Y. S. Gönen, İstanbul: İletişim.
- Zürcher, E. J. 2005, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.